

Strategia Națională de Dezvoltare Regională a Republicii Moldova 2021 – 2027

Sumar Executiv

Politica de dezvoltare regională în Republica Moldova reprezintă prerogativa națională la realizarea căreia își aduc aportul coordonat autoritățile administrației publice centrale și locale în cadrul unui proces participativ ce vizează implementarea proiectelor și programelor regionale. Finalitatea acestora se orientează spre crearea condițiilor necesare pentru asigurarea veniturilor, ocupării și asigurării condițiilor de trai a cetățenilor, atragerea investițiilor și îmbunătățirea infrastructurii regionale.

Pornind de la aceste premise, corelate cu experiența de mai bine de 10 ani de implementare a politicii de dezvoltare regională, se impune necesitatea intervenției statului în vederea modificării politicilor în domeniu, pentru a le ajusta la noile tendințe și realități.

Tendențele actuale de dezvoltare a Republicii Moldova continuă să fie dominate de **avansarea modelului monopolar de dezvoltare**, caracterizat de concentrarea disproporționată a resurselor și bunăstării în mun. Chișinău, pe fundalul marginalizării crescânde a regiunilor periferice. În prezent, PRB/locuitor în mun. Chișinău este de aproape 5 ori mai mare decât în regiuni, ceea ce afectează negativ competitivitatea economică a Republicii Moldova și indicatorii medii de calitate a vieții cetățenilor, creînd premisele necesare pentru perpetuarea migrației externe și interne.

Factorul cel mai important care compromite echilibrul dezvoltării teritoriale a Republicii Moldova este determinat de **gradul scăzut de urbanizare (43% - cel mai jos de pe continentul european) și, respectiv, o arhitectură urbană extrem de fragilă**, caracterizată de 3 provocări majore:

- a) Existența unui decalaj demografic și economic foarte mare dintre primul (mun. Chișinău) și cel de-al doilea (mun. Bălți) după mărime centre urbane din țară, ceea ce subminează foarte mult perspectivele de dezvoltare policentrică a teritoriului național.
- b) Lipsa unor orașe terțiare dinamice de mărime medie, care ar funcționa ca poli de creștere regională. Cele 6 municipii cu potențial de a deveni poli regionali (Ungheni, Orhei, Comrat, Cahul, Edineț și Soroca) se confruntă în prezent cu deficiențe de dezvoltare, necorespunzând criteriilor minime definite de lege pentru ca un oraș să dețină statut de municipiu.
- c) Orașele mici și-au erodat puternic funcțiile urbanistice și economice, ca urmare a unui proces prelungit de declin demografic, economic, dezindustrializare și ruralizare a stilului de viață.

Totodată, **mun. Chișinău încă nu a reușit să se transforme dintr-un "pol național de absorbție" într-un "pol național de difuzie" a prosperității**, capabil să genereze investiții, inovații și bunăstare pentru restul teritoriului Republicii Moldova. Relativa bunăstare și rolul dominant al capitalei în comparație cu restul țării este nu atât meritul propriu al mun. Chișinău, cât rezultatul "rentei de capitală" și dividendelor din contrastul "centru – periferie" care s-a amplificat în condițiile pieței libere. Economia mun. Chișinău continuă să fie în majoritate bazată pe consum și orientată spre deservirea pieței interne din importuri, rămânând extrem de puțin orientată spre export și competiție internațională. Fără această transformare, capitala va continua să-și bazeze dezvoltarea pe absorbția prosperității din regiuni, având un impact mai mult negativ asupra creșterii social-economice în restul teritoriului Republicii Moldova.

În același timp, analiza tendințelor de evoluție socio-economică a regiunilor din afara mun. Chișinău scoate în evidență **perpetuarea unor sesizabile discrepante inter-regionale de dezvoltare a țării**.

În mod specific, se evidențiază două regiuni cu performanțe peste media națională (RD UTAG și RD Centru) și alte 2 regiuni cu performanțe sub media națională (RD Nord și RD Sud):

- a) RD Centru este puternic avantajată de proximitatea mun. Chișinău, înregistrând cele mai bune performanțe de dezvoltare în comparație cu toate celelalte regiuni. Pe parcursul ultimului deceniu, RD Centru a fost lider național după evoluția majorității indicatorilor de dezvoltare social-economică.
- b) RD UTA Găgăuzia a reușit foarte eficient să valorifice avantajele oferite de statul special de autonomie și gradul mai avansat de descentralizare fiscală și administrativă. Având la începutul anilor `1990 un nivel de dezvoltare similar RD Sud, a înregistrat o evoluție superioară pe întreaga durată a ultimelor decenii, transformându-se în una dintre cele mai dinamice regiuni din Republica Moldova. RD Sud continuă să rămână cea mai subdezvoltată regiune din țară, caracterizată de cel mai jos nivel de urbanizare și industrializare. Totodată, regiunea este caracterizată de cel mai jos nivel al ratei de ocupare a populației și cel mai jos salariu mediu printre toate celelalte regiuni din țară.
- c) Prosperitatea tradițională a RD Nord este în continuă descreștere, fiind puternic influențată atât de factorul demografic (regiunea îmbătrânește cel mai repede dintre toate regiunile), cât și de factorul geografic (regiunea este cea mai îndepărtată de mun. Chișinău).

Nu în ultimul rând, se atestă sesizabile **decalaje intra-regionale de dezvoltare**. Spre exemplu, în RD Centru sunt localizate atât cele mai dezvoltate economic raioane din țară (Ialoveni, Anenii Noi, Criuleni, Orhei, Dubăsari și Strășeni – toate amplasate la graniță cu mun. Chișinău), cât și cele mai deprivat economic raioane din țară (Nisporeni, Telenești, Călărași și Hâncești).

O provocare majoră de dezvoltare a Republicii Moldova constă în **ruralitatea excesivă a teritoriului**, caracterizată prin faptul că aproximativ 60% din populație (cca 1,7 milioane cetățeni) continuă să locuiască în localități rurale, echipate cu o infrastructură socială, economică și edilitară subdezvoltată. Una dintre principalele caracteristici ale mediului moldovenesc constă în fragmentația excesivă a așezărilor umane (peste 1600 localități), amplificată de **o fragmentare administrativă** (844 APL rurale).

Politica națională de dezvoltare regională în Republica Moldova, inițiată în 2006 și promovată activ pe parcursul ultimilor 10 ani, începe a produce primele rezultate pozitive de impact sistemic. Astfel, în rezultatul implementării politicii naționale de dezvoltare regională pe parcursul ultimului ciclu de programare (SNDR 2016-2020), în sinergie cu activitățile implementate în cadrul altor strategii și programe de politici publice sectoriale, precum și investițiilor private), pentru prima dată de la independență **s-a reușit o încetinire (încă fragilă) a tendințelor de concentrare disproporționată a resurselor în mun. Chișinău** în detrimentul restului teritoriului național, inclusiv:

- cu două puncte procentuale a crescut ponderea agenților economici înregistrați în afara mun. Chișinău;
- cu un punct procentual a crescut ponderea regiunilor din afara mun. Chișinău în cifra totală de afaceri a agenților economici din țară;
- cu șase puncte procentuale a crescut ponderea regiunilor din afara mun. Chișinău în volumul total al producției industriale din țară;
- cu două puncte procentuale a crescut ponderea regiunilor din afara mun. Chișinău în volumul total al investițiilor capitale (din toate sursele) și cu patru puncte procentuale în volumul total al lucrărilor de construcție.

Analiza implementării SNDR pentru perioada precedentă (2016-2020) relevă constrângeri și provocări majore care necesită a fi soluționate, pentru eficientizarea guvernantei în domeniul dezvoltării regionale. Astfel, din totalul proiectelor planificate pentru implementare în cadrul SNDR 2016-2020, 44.4% au fost finalizate, alte 39.3% fiind în întârziere, iar altele 16.3% nu au fost inițiate, din considerente obiective și subiective. În același timp, cea mai mare restanță în implementarea SNDR 2016-2020 a constat în întârzierea sistemică a tranziției planificate spre o nouă paradigmă de dezvoltare regională, acest proces fiind transferat pentru perioada următoare de programare (post - 2020).

Principala provocare în inițierea celui de-al patrulea ciclu de programare strategică de dezvoltare regională în Republica Moldova constă în faptul că **până în prezent nu s-a reușit impunerea unei abordări integrate și unice de planificare, coordonare și evaluare a investițiilor publice sectoriale direcționate spre dezvoltarea regiunilor.** În același timp, analiza diagnostic a proceselor de management a politicii de dezvoltare regională a evidențiat un șir de deficiențe, care urmează a fi abordate în mod prioritar pentru a fi soluționate cât mai rapid, inclusiv:

- a) La nivelul cadrului instituțional este necesară operarea unor modificări instituționale și organizatorice care ar asigura eficientizarea activității CNCDR, CRD și ADR.
- b) Rămâne în întârziere procesul de operaționalizare a RD Chișinău și RD Transnistria.

Trebuie, de asemenea, menționată **fragmentarea, iar deseori chiar de-sincronizarea instrumentelor și programelor guvernamentale de finanțare a proiectelor regionale**, precum Fondul Ecologic Național, Fondul Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural, Fondul Rutier, Fondul de Eficiență Energetică ș.a. La moment, sinergia și corelarea acestor fonduri cu FNDR rămâne a fi deficitară.

O provocare majoră a finanțării obiectivelor de dezvoltare regională o constituie **decalajul mare dintre resursele financiare mobilizate și necesitățile reale de dezvoltare regională.** Astfel, deși resursele alocate din Bugetul de Stat și cele atrase de la donatori sunt în continuă creștere, acestea acoperă doar o parte minoră a necesităților la nivel regional. În același timp, mecanismele existente de finanțare nu asigură o utilizare eficientă și eficace a mijloacelor FNDR. Acestea, chiar dacă **sunt planificate minuțios și bine direcționate, o bună parte din mijloacele alocate în FNDR nu sunt valorificate adecvat.** În acest context, o problemă sistemică conexasă, care necesită a fi abordată, se referă la capacitățile naționale deficitare în ceea ce privește implementarea eficientă și calitativă a volumelor de lucrări de proiectare și construcție a infrastructurii tehnico-edilitare.

Pentru perioada de programare 2021-2027, abordarea strategică a SNDR este fundamentată de noua paradigmă de dezvoltare regională a țării, aprobată de Consiliul Național de Dezvoltare Regională a Republicii Moldova la data de 13.02.2020. Noua paradigmă reflectă atât concluziile și lecțiile învățate pe parcursul ultimilor zece ani de implementare a politicii de dezvoltare regională, cât și tendințele europene de schimbare a modului de abordare a dezvoltării regionale, și vizează intensificarea eforturilor menite să asigure o dezvoltare echilibrată în regiuni cu integrarea principiilor de competitivitate teritorială.

Astfel, **SNDR 2021-2027 urmează să consolideze abordarea integrată a politicii de dezvoltare regională de "umbrelă intersectorială"** a intervențiilor guvernamentale în regiuni, precum și alinierea în totalitate la politica europeană de dezvoltare regională, în corespundere cu prevederile Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. În acest sens, în perioada următoare, intervențiile guvernamentale sectoriale de susținere a dezvoltării regiunilor (în domeniile infrastructurii, serviciilor, mediului, dezvoltării antrenoriatului, promovării investiționale și coeziunii

sociale) necesită a fi abordate într-un cadru unic și integrat de coordonare și sincronizare, aliniat cu SNDR și coordonat prin intermediul CNCDR.

O oportunitate majoră a SNDR 2021-2027 constă în **sincronizarea cu ciclul și prioritățile politicii de dezvoltare regională a Uniunii Europene**, care pentru perioada de referință urmează să se bazeze pe noua abordare a politicii de coeziune ”Calea spre excelență”.

Întru realizarea scopului strategic de dezvoltare regională în Republica Moldova, în corespundere cu Noul Concept (Paradigmă) al dezvoltării regionale și concluziile analizei diagnostică a tendințelor actuale de dezvoltare teritorială a țării, în perioada 2021-2027, **implementarea SNDR va fi axată pe următoarele obiective:**

Obiectiv general: Creșterea competitivității și dezvoltării durabile a fiecărei regiuni, ajustarea disparităților și creșterea calității vieții cetățenilor.

Obiective Specifice	Ținte
Obiectiv Specific 1: Creșterea competitivității și ocupării forței de muncă a regiunilor <u>Măsura 1.1:</u> Consolidarea rolului și funcțiilor orașelor în calitate de motoare de creștere a competitivității regiunilor <u>Măsura 1.2:</u> Îmbunătățirea mediului antreprenorial în regiuni <u>Măsura 1.3:</u> Identificarea și promovarea specializării inteligente în regiuni	Prevede intervenții sistemice, menite să sprijine ținta SND ”Moldova 2030” de creștere a ponderii PIB național produs în afara mun. Chișinău de la 42% până la 55%.
Obiectiv Specific 2: Sporirea coeziunii teritoriale și prevenirea excluziunii <u>Măsura 2.1:</u> Îmbunătățirea infrastructurii tehnico-edilitare de bază <u>Măsura 2.2:</u> Dezvoltarea infrastructurii de suport pentru afaceri <u>Măsura 2.3:</u> Sprijinirea procesului de adaptare a regiunilor la schimbările climatice, prevenirea riscurilor și reziliența în fața dezastrelor	Prevede intervenții sistemice, menite să sprijine țintele SND ”Moldova 2030” de creștere a indicatorilor a indicatorilor de ocupare și calitate a vieții în fiecare regiune, inclusiv: – Rata de ocupare populației – minim 50% – Dotarea locuințelor cu servicii publice de apeduct din surse sigure de apă – minim 80% – Dotarea locuințelor cu servicii publice de canalizare – minim 50% – Accesul populației la sisteme de colectare a deșeurilor – minim 45%
Obiectiv Specific 3: Îmbunătățirea mecanismelor și instrumentelor de coordonare și implementare a politicii naționale de dezvoltare regională <u>Măsura 3.1:</u> Eficientizarea operațională a cadrului de implementare Măsura 3.2: Consolidarea mecanismului de finanțare a proiectelor de dezvoltare regională <u>Măsura 3.2:</u> Operaționalizarea Regiunii de Dezvoltare Chișinău	– Prevede asigurarea tranziției politicii naționale de dezvoltare regională de la o abordare îngustă și preponderent sectorială la una de ”umbrelă” inter-sectorială. – Prevede intervenții sistemice, impactul final al cărora va consta în creșterea coeficientului de implementare a proiectelor din DUP, în comparație cu ciclul precedent (2016-2020) de la 44% la minimum 75% și creșterea coeficientului de valorificare a resurselor planificate de la cca 50% la minimum 75%.

I. INTRODUCERE

Strategia Națională de Dezvoltare Regională (SNDR) 2021-2027, în calitate de document umbrelă de politică publică de planificare strategică a dezvoltării regionale a țării, reprezintă **viziunea și prioritățile Guvernului Republicii Moldova de abordare a dimensiunilor teritoriale a intervențiilor sectoriale**, precum și relațiile instituționale care să faciliteze parteneriatul dintre autoritățile publice centrale și locale.

Misiunea majoră a SNDR 2021-2027 constă în abordarea teritorială a obiectivelor și Țintelor Strategiei de Dezvoltare Națională (SND) "Moldova 2030", axată pe realizarea unor intervenții sistemice pentru a contribui la creșterea indicatorilor medii de calitate a vieții (măsurați în 10 dimensiuni) a tuturor cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de mediul de reședință.

Contextul actual al politicii naționale de dezvoltare regională a Republicii Moldova se caracterizează de un șir de provocări majore, care afectează negativ competitivitatea economică a Republicii Moldova și indicatorii medii de calitate a vieții, influențând negativ perpetuarea migrației externe și interne. Astfel, persistă tendința aprofundării discrepanțelor teritoriale, reflectate în special prin tendința de concentrare excesivă a resurselor în mun. Chișinău în detrimentul restul unităților administrativ teritoriale. Decalajul indicatorului PRB/locuitor dintre mun. Chișinău și restul teritoriului constituie în prezent 1:5, fiind caracterizat de o creștere constantă pe parcursul ultimilor decenii. Ponderea în PIB a regiunilor din afara mun. Chișinău (unde locuiesc peste 75% din cetățenii țării) s-a redus la doar 42% către anul 2017, în comparație cu 55% în 2002. Concomitent, conform Notei Tehnice privind Indicele de Deprivare a Ariilor Mici (IDAM) din 2019, decalaje semnificative de dezvoltare se atestă inclusiv între raioanele țării:

- a) Decalajul după indicatorul de deprivare după infrastructură constituie 1:28
- b) Decalajul după indicatorul de deprivare demografică constituie 1:35
- c) Decalajul după indicatorul de deprivare economică constituie 1:12.

În acest sens, **SND „Moldova 2030” prevede recuperarea accelerată a întârzierilor în dezvoltarea regiunilor**, inclusiv creșterea ponderii PIB-ului generat în afara mun. Chișinău de la 42% (2017) la 55% în (2026), rezultat care poate fi obținut doar prin implementarea unei politici publice de dezvoltare regională și creștere a competitivității tuturor regiunilor țării.

În general, **fără promovarea unei politici eficiente de dezvoltare regională, 4 din 10 obiective ale SND "Moldova 2030" nu vor putea fi realizate conform Țintelor asumate și termenilor fixați**, existând puternice decalaje și discrepanțe teritoriale care trebuie abordate într-o manieră specifică și sistemică (1 – creșterea veniturilor din surse durabile și atenuarea inegalităților; 2 – creșterea accesului oamenilor la infrastructură fizică și utilități publice, 3 – ameliorarea condițiilor de muncă și reducerea ocupării informale, 10 – asigurarea dreptului fundamental la un mediu sănătos și sigur).

În același context, în condițiile în care SND "Moldova 2030" Țintește către anul 2026 atingerea unor obiective semnificative de creștere a calității vieții (spre exemplu, minim 85% - acoperire cu servicii de apeduct și minim 75% - acoperire cu servicii de canalizare), actualmente în Republica Moldova continuă să existe sute de localități în care nici măcar nu a fost inițiată construcția infrastructurii de bază în ceea ce privește sistemele centralizate de aprovizionare cu apă și sanitație. În așa mod, considerăm că fără o abordare eficientă de regionalizare a operatorilor existenți de utilități publice, atingerea dezideratelor asumate nu este posibilă sau va implica costuri exagerat de mari.

Totodată, fiind **aliniată la ciclul european de programare 2021 – 2027, SNDR va asigura tranziția spre pe o nouă paradigmă de dezvoltare regională**, bazându-se pe următoarele principii de implementare:

- a) În continuare, politica națională de dezvoltare regională va aborda nu doar susținerea regiunilor defavorizate, dar inclusiv și consolidarea competitivității polilor regionali de creștere.
- b) Politica națională de dezvoltare regională va impune o abordare unică și integrată de coordonare inter-ministerială a tuturor intervențiilor guvernamentale direcționate pentru sprijinirea regiunilor și localităților țării.
- c) Rolul Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului va fi consolidat în calitate de autoritate centrală cu atribuții de integrare și coordonare inter-ministerială a intervențiilor politice sectoriale de susținere a dezvoltării regiunilor și localităților.
- d) Politica națională de dezvoltare regională se va concentra pe prioritizarea proiectelor investiționale cu impact regional sporit (cel puțin 20 mii locuitori), astfel încurajând cooperarea inter-comunitară și regionalizarea serviciilor publice.

La elaborarea prezentei Strategii s-a ținut cont de prevederile Titlului IV, Capitolul 20 **”Dezvoltare regională, cooperarea la nivel transfrontalier și regional” al Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană**, ratificat de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr. 112/2014.

Strategia a fost elaborată de Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului cu suportul metodologic și financiar al Proiectului GIZ **”Modernizarea Serviciilor Publice Locale”** și în baza un **proces exhaustiv de informare, consultare și implicare a reprezentanților instituțiilor publice relevante**:

- a) Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale și Consiliile Regionale de Dezvoltare.
- b) Agențiile de Dezvoltare Regională Nord, Centru, Sud și UTA Găgăuzia.
- c) Instituțiile administrației publice centrale de resort (Ministerul Economiei și Infrastructurii, Ministerul Finanțelor, Cancelaria de Stat, Ministerul Justiției).
- d) Consiliile Raionale și autoritățile administrației publice locale de nivel întâi.
- e) Congresul Autorităților Publice Locale din Moldova.

II. ANALIZA SITUAȚIEI

Tendințe în evoluția dezvoltării socio-economice în profil regional

Evoluția discrepanței dintre mun. Chișinău și restul teritoriului național

Pe parcursul ultimilor 30 ani, în Republica Moldova **a continuat perpetuarea modelului monopolar de dezvoltare**, caracterizat de tendința de concentrare disproporționată a resurselor și prosperității în mun. Chișinău, pe fundalul marginalizării crescânde a regiunilor periferice.

Ponderea mun. Chișinău în Produsul Intern Brut (PIB) a depășit 45% la începutul anilor 2000, ulterior crescând până la 56% în 2013 și peste 58% în anul 2017, anticipându-se tendințele de atingere a pragului de 60% în perspectiva următorilor ani.

Conform datelor oficiale, la începutul anului 2019, mun. Chișinău a dominat în mod absolut majoritatea indicatorilor de dezvoltare a Republicii Moldova, concentrând:

- a) Circa 67% din volumul investițiilor capitale, inclusiv peste 70% din totalul investițiilor finanțate din Bugetul de Stat.
- b) Circa 63% din toți agenții economici din țară și peste 72% din totalul cifrei de afaceri.

- c) Peste 70% din volumul construcțiilor, inclusiv peste 80% din construcția locativă nouă.
- d) Circa 50% din numărul total de locuri de muncă existente în economia formală.

Mai mult, analiza PRB/locuitor în profil regional atestă o tendință continuă de amplificare a decalajului de dezvoltare dintre mun. Chișinău și toate celelalte regiuni ale țării.

Tabelul 1: Dinamica PRB/locuitor în regiuni față de nivelul mun. Chișinău, %

Regiuni de dezvoltare	2013	2014	2015	2016	2017
Nord	25.7%	25.7%	25.1%	24.7%	24.4%
Centru	20.7%	20.6%	20.8%	20.5%	20.2%
Sud	23.5%	22.5%	21.3%	20.8%	20.2%
UTA Găgăuzia	23.9%	23.1%	22.1%	21.6%	21.1%

Sursa: calculele autorilor în baza datelor BNS (raportat la populație prezentă)

Notă: 2013-2017 este unica perioadă când BNS a făcut măsurări a PRB în profil regional.

Totodată, decalajul dintre condițiile de trai și existența oportunităților profesionale au aprofundat tendințele centrifuge de migrație internă spre mun. Chișinău, în special a persoanelor tinere și active. Astfel, mun. Chișinău continuă să fie unica regiune din țară cu dinamică demografică pozitivă, pe fundalul unor tendințe puternice de depopulare și îmbătrânire a restului teritoriului național.

Conform datelor oficiale privind populația prezentă, ponderea mun. Chișinău în totalul populației Republicii Moldova a crescut de la cca 18% la începutul anilor 2000 la 21% în anul 2005 și 23,5% în 2019, anticipându-se posibilitatea depășirii pragului de 25% în următorii ani. În acest context, se remarcă o creștere demografică a localităților suburbane Chișinăului, care în anumite cazuri a depășit 35-40%, evidențiindu-se în mod special or. Codru – peste 16 mii locuitori, or. Cricova – peste 11 mii locuitori, comunele Stăuceni, Băcioi, Trușeni – cu peste 10 mii locuitori și or. Durlești – cu peste 20 mii locuitori, precum și or. Ialoveni – peste 17 mii locuitori.

În general, pe parcursul ultimilor 5 ani (2015-2019), peste 90% din totalul investițiilor în construcții locative din țară au fost concentrate în mun. Chișinău și raioanelor limitrofe.

Totuși, așa cum a fost deja evidențiat, **mun. Chișinău încă nu a reușit să se transforme dintr-un "pol național de absorbție" într-un "pol național de difuzie" a prosperității, capabil să radieze investiții, inovații și bunăstare pentru restul teritoriului Republicii Moldova.**

Astfel, economia mun. Chișinău continuă să fie în majoritate orientată spre deservirea pieței interne prin importuri, rămânând extrem de puțin orientată spre export și competiție internațională. În anul 2019 doar 26,5% din producția industrială fabricată în mun. Chișinău a fost orientată spre export, fiind chiar sub media națională de 36%. În comparație, ponderea exportului în totalul producției industriale livrate a constituit cca 56% în RD UTA Găgăuzia, 47% în RD Centru, 46% în RD Sud și 43% în RD Nord. Mai mult, pe parcursul ultimilor ani, grație unor evoluții pozitive din regiuni (în special datorate dezvoltării Zonelor Economice Libere și extinderii rețelelor de comerț organizat din Chișinău spre periferii), **pentru prima dată în ultimii 30 de ani s-a înregistrat chiar o ușoară descreștere a ponderii mun. Chișinău în raport cu mai mulți indicatori primari de dezvoltare economică.**

Tabelul 2: Dinamica ponderii mun. Chișinău în principalii indicatori de dezvoltare 2005 – 2019

#	Indicatori	2005	Evoluția pe perioade (Δ în puncte procentuale)			2019
			2005 - 2010	2010 - 2015	2015 - 2018	
1	Populație prezentă	21.2%	↗ [+0.8%]	↗ [+1.0%]	↗ [+0.5%]	23.5%
2	Număr de agenți economici	65%	↗ [+ 1.0%]	↘ [-1.0%]	↘ [-2%]	63%
3	Cifra de afaceri a agenților economici	72%	↗ [+1.0%]	≈	↘ [-1%]	72%
4	Număr de salariați	38.5%	↗ [+7.2%]	↗ [+2.6%]	↗ [+0.1%]	48.4%
5	Volumul comerțului cu amănuntul	56%	↗ [+ 2.0%]	↗ [+15%]	↗ [+2.0%]	75%
6	Volumul investițiilor capitale (din toate sursele)	55%	↗ [+16.0%]	↘ [-2%]	↘ [-2%]	67%
7	Volumul producției industriale (livrate)	55%	↗ [+3.0%]	↘ [1%]	↘ [-6%]	51%
8	Volumul construcțiilor	72%	↗ [+1.0%]	↗ [2%]	↘ [-4%]	71%

Sursa: Calculările autorilor în baza datelor BNS (datele la începutul anului)

Pe parcursul anilor 2015-2019, ponderea mun. Chișinău în total agenți economici din țară s-a redus cu două puncte procentuale, ponderea în totalul cifrei de afaceri a agenților economici – cu un punct procentual, ponderea în volumul investițiilor capitale – cu două puncte procentuale, ponderea în volumul producției industriale livrate – cu șase puncte procentuale. Totodată, se observă o încetinire a tendințelor de creștere a ponderii capitalei în numărul total de salariați și volumul comerțului.

În contrast cu dimensiunea națională, în context european, municipiul Chișinău se prezintă actualmente ca un oraș periferic, cu influență internațională limitată, cu un deficit mare de servicii metropolitane și cu funcții internaționale slab dezvoltate. Dinamica principalilor indicatori economici (produsul regional brut, cheltuieli bugetare, investiții străine pe cap de locuitor), și sociali (asigurarea cu spațiu locativ, calitatea serviciilor comunale etc.) plasează Chișinăul cu mult sub nivelul capitalelor țărilor vecine, dar și al altor orașe non-capitală din regiune – Iași, Lvov și Odessa. Cele mai importante fluxuri regionale de logistică, informaționale, investiționale și financiare continuă să ocolească Chișinăul, trecând prin București (la vest), Kiev (la est), Lvov (la nord) și Odessa (la sud).

Una dintre provocările sensibile pentru dezvoltarea mun. Chișinău o constituie declinul potențialului universitar, cauzat de descreșterea demografică a țării și migrația externă. Astfel, dacă la începutul anilor 2000 - cu un număr total de peste 100 mii studenți, mun. Chișinău se prezenta ca unul din cel mai mari centre universitare din Europa de sud-est, atunci către anul 2019 numărul de studenți deja s-a redus la 64 mii, inclusiv doar 35 mii la secția de zi. Reducerea numărului de studenți va avea în viitorul apropiat un impact major inclusiv asupra creșterii demografice calitative a mun. Chișinău și alimentării pieței muncii cu cadre tinere, pe fundalul aprofundării tendințelor de emigrare externă a populației active.

În perioada următoare, transformarea mun. Chișinău dintr-un **”pol național de absorbție” într-un ”pol național de difuzie” a prosperității trebuie să constituie una dintre prioritățile de dezvoltare regională a Republicii Moldova.** Fără această transformare, mun. Chișinău va continua să-și bazeze dezvoltarea pe absorbția resurselor din regiuni, având un impact mai mult negativ asupra creșterii social-economice în restul teritoriului Republicii Moldova. Realizarea acestui deziderat este posibilă doar printr-un parteneriat larg public-public, conjugându-se eforturile administrației publice centrale și autorităților municipale.

În acest context, se estimează că unul din sectoarele cu cel mai mare potențial pentru dezvoltarea inovativă și internaționalizare economiei mun. Chișinău îl constituie domeniul tehnologiilor informaționale (TIC). După ultimele modificări legislative din anii 2016-2017, care au condus la crearea parcului digital "Moldova IT Park" cu unele dintre cele mai stimulative facilități fiscale în Estul Europei (impozit unic de 7% din cifra de afaceri), dezvoltarea sectorului TIC în capitală practic "a explodat". Este cazul de menționat că începând cu anul 2018, exportul moldovenesc generat de sectorul TIC (concentrat în majoritate absolută în mun. Chișinău) a depășit €100 mil, surclasând exportul total de vinuri din țară.

De asemenea, există un potențial încă nevalorificat în ceea ce privește integrarea mai profundă a mun. Chișinău în fluxurile de turism pan-european, ceea ce va contribui inclusiv și la stimularea dezvoltării turismului rural în regiuni.

Discrepanțe în dezvoltarea regiunilor

În linii generale, pe parcursul ultimilor 10 ani toate regiunile Republicii Moldova au înregistrat performanțe modeste de dezvoltare, confruntându-se cu provocări majore de ordin demografic, economic, social și de subdezvoltare a infrastructurii tehnico-edilitare.

Totodată, evoluția dezvoltării socio-economice a regiunilor nu este uniformă. În acest sens, se observă **tendința de creștere a diferențelor și decalajelor între două grupuri de regiuni:**

a) Cu performanțe peste media națională: RD Centru și RD UTA Găgăuzia.

b) Cu performanțe sub media națională: RD Sud și Nord.

Această diferențiere dintre regiuni a început să se manifeste încă din anii '1990, continuând să progreseze până în prezent. Există mai mulți factori care influențează acest decalaj, cei mai importanți fiind:

- Distanța față de mun. Chișinău (favorizarea relativă a RD Centru și defavorizarea RD Nord).
- Activismul autorităților publice locale (favorizarea relativă a UTA Găgăuzia de statutul special de autonomie și gradul mai avansat de descentralizare financiară și administrativă).
- Productivitatea în agricultură (relativ mai joasă în RD Sud și mai înaltă în RD Nord și Centru).
- Coeficientul de îmbătrânire a populației (defavorizarea relativă a RD Nord).
- Extinderea Zonelor Economice Libere și investițiile străine directe din ele (favorizarea relativă RD Centru și RD UTA Găgăuzia).

Tabelul 3: Dinamica evoluției indicatorilor de dezvoltare pe regiuni în perioada 2010-2019, %

#	Indicatori	Media Δ pe RM (fără Chișinău)	Δ peste media națională		Δ sub media națională	
			UTA Găgăuzia	Centru	Nord	Sud
1	Populație prezentă	-4.6%	-3.9%	-3.8%	-5.1%	-5.6%
2	Număr de agenți economici	+33.3%	+35%	+40%	+28%	+30%
3	Cifra de afaceri a agenților economici (în prețuri curente)	+138.8%	+170%	+193%	+100%	+92%
4	Număr de salariați	+19.3%	+27%	+27%	+13%	+10%
5	Volumul comerțului cu amănuntul (în prețuri curente)	+39.5%	+53%	+82%	+4%	+19%
6	Investiții în capital fix (în prețuri curente)	+185.3%	+277%	+216%	+102%	+146%
7	Volumul producției industriale (livrate, în prețuri curente)	+47.0%	+51%	+64%	+36%	+37%

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

În acest sens, **se evidențiază RD UTA Găgăuzia, care – având la începutul anilor '1990 un nivel de dezvoltare similar RD Sud, a înregistrat o evoluție superioară pe întreaga durată a ultimelor decenii, transformându-se în una dintre cele mai dinamice regiuni din Republica Moldova:**

- a) Evoluția demografică, chiar dacă negativă, este, relativ mai bună în comparație cu celelalte regiuni.
- b) Din 2010 până în 2020 numărul de salariați în regiune a crescut cu 127%, de la 22,8 mii la 28,7 mii, ceea ce plasează RD UTA Găgăuzia printre liderii naționali de creștere economică.
- c) Ponderea regiunii în totalul producției industriale a Republicii Moldova s-a dublat în ultimul deceniu: de la 1,5% în 2008 la 3% în 2015 și 4% în 2019.
- d) Regiunea se plasează pe primul loc după ponderea producției industriale livrate la export (55,9% în anul 2019, față de 42% - RD Nord, 47% - RD Centru și 46% - RD Sud)
- e) Ponderea regiunii în volumul total al investițiilor capitale efectuate în Republica Moldova a crescut de la 1,5% în 2010 la 2,1% în 2015 și 2,6% în 2019.
- f) Ponderea regiunii în volumul total al lucrărilor de construcții a crescut de la 2,1% în 2015 la cca 3% în 2019.

Performanța relativ mai bună a RD Centru se datorează în mod special proximității de mun. Chișinău, ceea ce a influențat un dinamism investițional superior și o mobilitate relativ mai favorabilă a populației, comparativ cu RD Sud și RD Nord:

- a) Pe parcursul ultimilor 10 ani în regiune au fost create peste 28 mii locuri noi de muncă în economia formală (+27%), ceea ce dus la creșterea ponderii RD Centru în total numărul de salariați din țară de la 16,9% la 17,4%. Totodată, ponderea regiunii în total cifra de afaceri a crescut de la 9% în 2010 la 10% în 2014 și 12% în 2019.
- b) Ponderea regiunii în numărul total de agenți economici din Republica Moldova a crescut de la 13% în 2005 la 14% în 2010 și 16% în 2019.
- c) Regiunea a experimentat o creștere industrială spectaculoasă (datorată în special investițiilor străine în ZEL Ungheni, Orhei și Strășeni), ceea ce a condus la majorarea ponderii RD Centru în totalul producției industriale pe țară de la 14% în 2010 la 16% în 2015 și 20% în 2019.
- d) Pe parcursul ultimilor ani, cca 55% dintre toate construcțiile locative din afara mun. Chișinău au fost localizate în RD Centru, în special în raioanele limitrofe capitalei. Această creștere este cu atât mai spectaculoasă, dacă luăm în considerare că cu 15 ani în urmă (anul 2005), după volumul investițiilor în construcția locativă, RD Centru se plasa pe ultimul loc printre toate celelalte regiuni din țară.

Totodată, necesită a fi menționată **emergența a patru coridoare de dezvoltare din mun. Chișinău prin RD Centru**, care, deși încă foarte slabe, au potențialul de a deveni în viitor principalele canale de difuziune a dezvoltării în condițiile transformării mun. Chișinău în pol național de creștere: Chișinău – Stăuceni – Măgdăcești – Peresecina - Orhei, Chișinău – Vatra – Cojușna – Strășeni, Chișinău – Sângera- Chetrosu – Anenii Noi, (iv) Chișinău – Ialoveni – Bardar – Hâncești. Respectiv, beneficiile RD Centru de la proximitatea față de Chișinău se vor accentua și mai mult în termen mediu și lung.

În comparație cu UTA Găgăuzia și raioanele din jurul Chișinăului, **regiunile de dezvoltare Sud și Nord au fost caracterizate de o dinamică relativ mai inferioară.** Totodată, performanțele slabe ale acestor regiuni au caracteristici care se deosebesc principial. Astfel, dacă subdezvoltarea economică relativă a raioanelor din sud a fost o realitate încă din perioadă sovietică, atunci performanța scăzută a raioanelor de nord este un fenomen nou, apărut în anii '2000 și amplificat în perioada anilor 2010-2019.

Este cazul de menționat că la nivel agregat, PRB/locuitor în RD Nord încă continuă să fie cu cca. 15-20% mai mare în comparație cu celelalte regiuni, ceea ce este determinat de inerția exploatarea factorilor tradiționali care au influențat de-a lungul timpului avantajele competitive superioare ale raioanelor din nord:

- a) Productivitatea relativ mai înaltă a agriculturii, datorată specializării economice și condițiilor climaterice mai favorabile.
- b) Spiritul antreprenorial relativ mai avansat al populației din raioanele de nord, caracterizat inclusiv prin rate mai înalte de activitate și ocupare. De asemenea, tradițional RD Nord se caracterizează prin o pondere mai înaltă a populației ocupate în sectorul neformal al economiei (41% în 2019 față de 29% în RD Sud și 14% în RD Centru), ceea ce a avut un impact extrem de favorabil în special în perioada inițială a tranziției.
- c) RD Nord este cea mai urbanizată regiune (cca 36%, în comparație cu 20% - RD Centru și 26% - RD Sud. Totodată, în RD Nord este localizat cel de-al doilea după mărime centru urban din țară - mun. Bălți (care are un impact determinant asupra indicatorilor economici agregați de dezvoltare a regiunii).
- d) Moștenirea din perioada sovietică a unui sector agro-industrial relativ mai performant în comparație cu celelalte regiuni.

Totuși, analiza evoluției indicatorilor socio-economici primari arată că **prosperitatea tradițională a raioanelor de Nord este în continuă descreștere, fiind puternic influențată atât de factorul demografic (regiunea îmbătrânește cel mai repede dintre toate regiunile), cât și de factorul geografic (regiunea este cea mai îndepărtată de mun. Chișinău):**

- a) După ritmul de creștere al numărului de salariați pe parcursul ultimilor 10 ani, RD Nord a înregistrat progrese dublu inferioare comparativ cu RD Centru și UTA Găgăuzia (+13% față de +27%).
- b) Ponderea RD Nord în volumul total al producției industriale din țară s-a redus de la 26% în 2008 la 22% în 2019.
- c) Ponderea regiunii în volumul total al investițiilor capitale pe țară s-a redus de la 11% în 2007 la 9% în 2015 și 8% în 2019.
- d) Este unica regiune de dezvoltare din țară, unde pe parcursul ultimilor 10 ani, salariul mediu raportat la media națională s-a diminuat: 82% în 2018 față de 85% în 2015 și 84% în 2011. Spre comparație, în aceeași perioadă salariul mediu în RD Centru și RD Sud au rămas stabile față de media națională (82% și 77%), iar în UTA Găgăuzia s-a înregistrat chiar o creștere cu un punct procentual (de la 76% la 77%).
- e) Dacă în anul 2005 RD Nord ocupa primul loc în țară în ceea ce privește volumul investițiilor în locuințe pe cap de locuitor (9,1 mii MDL în comparație cu 6,9 mii în RD Sud, 6,7 mii în UTAG și 3,9 mii în RD Centru), atunci în anul 2019 aceasta deja se clasează pe ultimul loc (13,6 mii MDL, în comparație cu 66,9 mii în RD Centru, 18,6 mii în RD Sud, și 17,7 mii în RD SUD), rămânerea în urmă accentuându-se de la an la an.

În același timp se remarcă un puternic declin a RD Nord după ritmurile de dezvoltare a infrastructurii tehnico-edilitare.

Tabelul 4: Dinamica acoperirii cu servicii de apă-canalizare pe regiuni 2015-2019, %

Regiuni de dezvoltare	Serviciu centralizat de aprovizionare cu apă			Serviciu centralizat de canalizare		
	2015	Evoluția (Δ în puncte procentuale)	2019	2015	Evoluția (Δ în puncte procentuale)	2019
Nord	39.1%	[+ 6%]	45.1%	21.9%	[+1.3%]	23.2%
Centru	48.7%	[+ 17%]	65.3%	12.6%	[+4.8%]	17.4%
Sud	72.9%	[+ 12%]	84.8%	12.5%	[+3.1%]	15.6%
UTA Găgăuzia	66%	[+ 15%]	81%	15%	[+3%]	18%

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

Astfel, în perioada ultimilor 5 ani, RD Nord a avut cea mai modestă dinamică de creștere a acoperirii cu servicii de apă și canalizare. Mai mult, după nivelul de acoperire cu apeduct, decalajul RD Nord față de celelalte regiuni s-a amplificat: 45,1% în anul 2019 în comparație cu 85% în RD Sud, 81% în UTA Găgăuzia și 65,3% în RD Centru.

Trendul negativ a RD Nord poate fi observat inclusiv prin o pasivitate mai pronunțată a autorităților publice locale de a accesa granturi din partea donatorilor și partenerilor de dezvoltare. Astfel, spre exemplu, analiza celor mai recente concursuri organizate de partenerii de dezvoltare pentru selectarea localităților – beneficiare arată că RD Nord a avut cea mai redusă rată de participare.

Tabelul 5: Rata de participare a APL la concursurile organizate de partenerii de dezvoltare pe regiuni (% APL- aplicante față de total APL)

Regiuni de dezvoltare	Proiectul USAID "Comunitatea Mea"			Proiectul PNUD "Migrație și Dezvoltare Locală"	Proiectul "Mă implic" finanțat de Guvernul Elveției
	Concurs 2020	Concurs 2019	Concurs 2018	Concurs 2019	Concurs 2020
Mun. Chișinău (localitățile din componență)	44%	33%	44%	17%	58%
Nord	8%	9%	15%	3%	16%
Centru	17%	16%	22%	8%	24%
Sud	16%	17%	29%	11%	29%
UTA Găgăuzia	15%	23%	35%	35%	48%

Sursa: Calculul autorilor în baza datelor proiectelor PNUD "Migrație și Dezvoltare Locală", USAID "Comunitatea Mea" și "Mă Implic" finanțat de Guvernul Elveției.

După nivelul de dezvoltare socio-economică, cea mai defavorizată regiune din Republica Moldova continuă să fie RD Sud:

- Conform datelor oficiale cu privire la evoluția numărului populației prezente în ultimul deceniu, RD Sud înregistrează cel mai mare declin demografic în comparație cu celelalte regiuni de dezvoltare. Provocarea demografică este cu atât mai mare pentru RD Sud, dacă luăm în considerație că aici densitatea populației este cea mai mică din republică.
- RD Sud continuă să fie caracterizată de cele mai mici rate de ocupare și activitate a populației, în comparație cu toate celelalte regiuni de dezvoltare. În anul 2019 rata de activitate a populației în RD Sud a constituit 38,4% față de 48% în RD Nord și 45% în RD Centru. În același an, rata de ocupare în RD Sud a constituit 37,6% față de 45% în RD Nord și 44% în RD Centru.
- RD Sud continuă să înregistreze cel mai mic salariu mediu în comparație cu celelalte regiuni de dezvoltare (în 2019 – 77% față de media națională, în comparație cu 82% în RD Centru și Nord).

- d) RD Sud a înregistrat cel mai mic ritm de creștere a numărului de salariați pe parcursul ultimilor 10 ani (+10%, în comparație cu +27% în RD Centru și UTA Găgăuzia, și +14% în RD Nord). În toată această perioadă în RD au fost create aproximativ același număr de locuri noi de muncă ca și în UTA Găgăuzia, cu toate că RD Sud are o populație totală de 3,3 ori mai mare decât UTA Găgăuzia.
- e) RD Sud continuă să fie cea mai puțin industrializată regiune de dezvoltare din Republica Moldova. În anul 2019, volumul producției industriale (livrate) pe cap de locuitor a constituit 4,7 mii MDL, ceea ce este de peste 3,5 ori mai puțin decât în RD Nord și UTA Găgăuzia, și de peste 4 ori mai puțin decât în RD Centru.

Respectiv, analiza indicatorilor de evoluție a dezvoltării socio-economice a regiunilor de dezvoltare pe parcursul ultimilor 10 ani scoate în evidență **următoarele 4 concluzii de bază:**

1. RD UTA Găgăuzia reușește foarte eficient să valorifice avantajele oferite de statul special de autonomie și gradul mai avansat de descentralizare fiscală și administrativă, ceea ce deja a propulsat-o printre regiunile-lider de creștere economică și socială.
2. RD Centru este puternic avantajată de proximitatea mun. Chișinău, înregistrând cele mai mari performanțe relative de dezvoltare în comparație cu toate celelalte regiuni de dezvoltare.
3. RD Sud continuă să fie cea mai subdezvoltată regiune de dezvoltare.
4. RD Nord se confruntă cu un trend negativ accentuat de dezvoltare.

Evoluția dezvoltării centrelor urbane

Unul din factorii cei mai importanți care pot compromite echilibrul dezvoltării teritoriale a Republicii Moldova este reprezentat de gradul scăzut de urbanizare a țării (43% - cel mai jos de pe continentul european) și, respectiv, o arhitectură urbană extrem de fragilă. În acest sens, Republica Moldova se confruntă cu trei provocări majore de dezvoltare urbană, care necesită a fi abordate într-o manieră sistemică în politica națională de dezvoltare regională.

Prima provocare constă în **existența unui decalaj demografic și economic foarte mare dintre orașul primar (mun. Chișinău) și orașul secundar (mun. Bălți), ceea ce subminează dramatic perspectivele de dezvoltare policentrică a teritoriului național.**

Tabelul 6: Indicatori sintetici de dezvoltare socio-economică a mun. Bălți (2019)

#	Indicatori	Pondere în Republica Moldova	Valoarea per locuitor, raportată la nivelul mun. Chișinău
1	Populație prezentă	3.8%	
2	Volumul construcțiilor	3.1%	27%
3	Volumul investițiilor locative	1.1%	36%
4	Volumul comerțului	3.8%	31%
5	Volumul investițiilor capitale (din toate sursele)	3.9%	36%
6	Volumul investițiilor capitale din Bugetul de Stat	1.2%	9%
7	Numărul de agenți economici	4.8%	47%
8	Numărul de salariați	6.6%	104%
9	Volumul total al cifrei de afaceri a agenților economici	5.1%	43%
10	Volumul producției industriale	13.5%	164%
11	Salariul mediu	95% față de media națională	79% față de media pe mun. Chișinău

Sursa: calculele autorilor, în baza datelor BNS.

Aparent, mun. Bălți este al doilea centru industrial al țării, asigurând peste 13% din volumul total al producției industriale fabricate în Republica Moldova și concentrând 6,6% din numărul de salariați. Totodată, o analiză mai profundă a indicatorilor primari de dezvoltare socio-economică denotă o activitate investițională extrem de scăzută (3,9% din totalul investițiilor capitale și 1,1% din totalul investițiilor locative din țară), precum și o predominare a activităților economice cu valoare adăugată scăzută, salariul mediu în mun. Bălți fiind chiar sub media națională. În același timp, luând în considerație dominarea economiei locale de către întreprinderilor mari din Zona Economică Liberă (care se bazează pe forța de muncă relativ ieftină adusă cu precădere din raioanele învecinate) și declinul construcțiilor și activităților comerciale, se poate diagnostica riscuri sporite de continuă erodare a potențialului economic al mun. Bălți.

Dezvoltarea urbanistică a mun. Bălți este, de asemenea, subminată de capacitatea redusă de finanțare a modernizării infrastructurii din bugetul municipal, capacitatea fiscală per locuitor constituind în 2018 doar 58% față de mun. Chișinău, fiind chiar mai mică decât a mun. Comrat (67% față de Chișinău) și Orhei (65% față de Chișinău). Totodată, având o pondere de 3,8% din populația națională, mun. Bălți a beneficiat în 2019 de doar 1,2% din volumul total al investițiilor capitale din Bugetul de Stat. Toate aceste circumstanțe constituie impedimente serioase în promovarea dezvoltării mun. Bălți în calitate de pol național de dezvoltare.

A doua provocare majoră a dezvoltării urbane constă în lipsa orașelor terțiare de mărime medie, care ar funcționa ca poli de creștere regională. În acest context, cele 6 orașe declarate de jure poli de creștere, care au potențial pentru a deveni poli regionali de creștere (mun. Cahul, Comrat, Orhei, Ungheni, Soroca și Edineț), se confruntă în prezent cu deficiențe de dezvoltare, necorespunzând nici criteriilor legale minime de definire a orașelor cu statut de municipiu.

Astfel, toate aceste 6 municipii înregistrează carențe în ceea ce privește nivelul de dezvoltare economică locală, având o infrastructură locală deficitară de sprijinire a sectorului privat și de atragere a investițiilor. În anul 2019, în toate 6 municipii, nivelul salariului mediu a fost sub media națională, ceea ce denotă o predominare a activităților economice cu productivitate joasă. Numărul existent de locuri de muncă rămâne a fi limitat, cele 6 orașe nefiind încă capabile să asigure o absorbire eficientă a excesului de brațe de muncă din zonele rurale proxime. Capacitatea fiscală a bugetelor locale în 2018 a fost sub 50% față de nivelul mun. Chișinău, iar în mun. Soroca chiar sub media națională.

Actualmente, peste 80% din drumurile locale din aceste municipii sunt de calitate nesatisfăcătoare. Mai mult, în municipiile Cahul și Ungheni ponderea drumurilor asfaltate este mai mică de 35%, ceea ce este mult sub nivelul minim de 60% solicitat de legislația în vigoare ca condiție pentru o localitate urbană să corespundă statutului de municipiu. Cu excepția mun. Orhei, nici unul din aceste 6 municipii nu dispune de un serviciu local de transport public urban de calitate, autoritățile publice locale nefiind capabile financiar să asigure procurarea unităților de transport moderne. Dezvoltarea infrastructurii tehnico-edilitare și utilităților locale, este și ea un domeniu problematic pentru aceste 6 orașe. Cea mai nesatisfăcătoare situație se atestă în privința acoperirii cu servicii de canalizare și epurare a apelor uzate. Cu excepția mun. Orhei și Cahul, în restul municipiilor gradul actual de acoperire cu servicii de canalizare nu corespunde cerințelor minime (70%). Mai mult, în mun. Comrat și Edineț acest indicator este mai mic de 50%. Gradul de acoperire cu iluminat public este sub nivelul stabilit de legislație în 3 din cele 6 orașe. 4 municipii (Edineț, Soroca, Orhei și Ungheni) nu dispun de poligoane autorizate de depozitare a deșeurilor solide, confruntându-se cu carențe serioase de mediu.

Toate cele 6 municipii se confruntă cu probleme în ceea ce privește calitatea infrastructurii urbanistice, aceasta fiind în majoritate dezvoltată în perioada sovietică, fără ca să beneficieze ulterior de intervenții sistemice de reabilitare și revitalizare urbană. Totodată, în ceea ce privește calitatea vieții, cu excepția mun. Orhei celelalte municipii nu dispun de o infrastructură adecvată de spații publice și facilități pentru a acoperi necesitățile de bază (odihnă, agrement, sport) pentru a fi atractive pentru cetățeni.

Conform estimărilor Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, pentru a asigura un nivel minim de dezvoltare socio-economică a acestor 6 municipii – care să corespundă unor criterii de bază de definire a unui oraș – pol de creștere – sunt necesare investiții publice de circa 5,4 miliarde MDL, inclusiv 1,2 miliarde MDL – pentru mun. Soroca, 1,25 miliarde MDL – pentru mun. Comrat, 1,13 miliarde MDL – pentru mun. Ungheni, 832 mil MDL – pentru mun. Cahul, 576 mil MDL – pentru mun. Edineț și 415 mil – pentru mun. Orhei. Evident, aceste intervenții presupun un efort financiar care depășește cu mult capacitatea bugetelor locale și nu vor putea fi realizate fără un sprijin consistent din partea autorităților publice centrale și donatorilor.

A treia provocare majoră de dezvoltare urbană constă în fragilitatea orașelor mici, care și-au erodat puternic funcțiile urbanistice și economice, ca urmare a unui proces prelungit de declin demografic, dezindustrializare a economiilor locale și ruralizare a stilului de viață.

Cu excepția mun. Chișinău (inclusiv 6 orașe din componență), mun. Bălți și celor 6 municipii cu potențial de poli de creștere regională, în Republica Moldova există alte 41 orașe mici, localizate relativ uniform pe tot teritoriul țării. Tradițional, creșterea acestor orașe s-a bazat pe dezvoltarea industriei de prelucrare și sectorului de servicii, consolidându-se ca centre economice și administrative pentru localitățile rurale proxime.

Dezvoltarea acestor orașe a fost puternic afectată de criza economică profundă care a marcat perioada inițială a tranziției, astfel încât pe parcursul primelor zece ani ale tranziției (1990 – 2000) practic toate orașele au experimentat o ”prăbușire economică” și un colaps quasi-general al serviciilor de utilități publice, confruntându-se cu o accentuată ruralizare a stilului de viață și pierzând până la 20-30% din populație. Ulterior, gradual, o bună parte dintre aceste orașe și-au revenit puțin, inițiind importante proiecte de modernizare și extindere a infrastructurii locale, finanțate cu precădere din sursele Bugetului de Stat și atrase de la partenerii internaționali de dezvoltare. Reieșind din potențialul demografic, cele 41 de orașe mici pot fi grupate în 4 categorii de bază, care necesită abordări specifice în cadrul politicii naționale de dezvoltare regională:

Categorii	Nota Bene
7 orașe – centre raionale relativ mai mari (peste 15 mii locuitori) [Drochia, Florești, Căușeni, Hâncești, Strășeni și Ceadâr Lunga, Ialoveni]	✓ 3 orașe (Hâncești, Strășeni și Ceadâr-Lunga) dețin statut de municipiu și au un potențial sporit de creștere socio-economică. ✓ Or. Căușeni nu deține statut de municipiu, dar are una dintre cele mai pozitive dinamici de creștere economică și demografică dintre toate orașele regionale. De perspectivă, păstrând aceeași dinamică, poate fi examinată perspectiva considerării oportunității dezvoltării or. Căușeni în calitate de (al șaptelea) pol de creștere regională pentru zona de Sud-vest a republicii, luând în considerație faptul că polul tradițional Bender-Tiraspol continuă să fie în afara controlului autorităților constituționale ale țării. ✓ Or. Ialoveni gravitează puternic la mun. Chișinău, fiind integrat practic în totalitate în economia și infrastructura municipală (peste 70% din locuitorii orașului fac zilnic naveta de muncă spre Chișinău, există legătură de transport public de troleibuz, iar

Categorii	Nota Bene
	aprovizionarea centralizată a oraşului cu apă potabilă este gestionată de către operatorul municipal).
10 oraşe – centre raionale medii (10 – 15 mii locuitori) [Basarabeasca, Călăraşi, Cimişlia, Făleşti, Nisporeni, Râşcani, Rezina, Vulcăneşti, Sângerei şi Taraclia]	✓ Se evidenţiază potenţialul sporit al or. Rezina de a fi dezvoltat în calitate de centru urban de convergenţă cu regiunea transnistreană, luând în consideraţie experienţa precedentă de dezvoltare integrată a nodului economic Rezina – Râbnîţa.
11 oraşe – centre raionale relativ mai mici (sub 10 mii locuitori) [Anenii Noi, Briceni, Cantemir, Leova, Donduşeni, Glodeni, Şoldăneşti, Ştefan Vodă, Teleneşti, Ocniţa şi Criuleni]	✓ Dezvoltarea majorităţii acestor oraşe gravitează în jurul statutului administrativ de centru raional, având un fundament economic extrem de fragil. ✓ Oraşele Criuleni şi Anenii Noi fac parte din zona de influenţă a mun. Chişinău, fiind puternic avantajate de integrarea în economia municipală.
13 oraşe fără statut de centre raionale [Biruinţa, Căinari, Cupcini, Corneşti, Costeşti, Frunză, Ghindeşti, Iargara, Lipcani, Mărculeşti, Otaci, Tvardiţa şi Bucovăţ]	✓ Lipsa funcţiilor administrative (de centru raional) şi dezindustrializarea au condus la o înrăutăţire substanţială a situaţiei majorităţii acestor oraşe, care s-au confruntat cu un puternic proces de ruralizare. Dintre toate oraşele, doar or. Cupcini a reuşit să-şi păstreze potenţialul industrial la nivel relativ mai bun. ✓ Localitatea Tvardiţa a obţinut statutul de oraş abia în anul 2013. Totuşi, datorită existenţei Zonei Economice Libere şi mai multor investiţii majore (crearea de la zero a 7 întreprinderi industriale noi), aceasta a reuşit să devină una dintre cele mai dinamice localităţi din ţară.

În prezent, absoluta majoritate a oraşelor mici din ţară continuă să se confrunte cu probleme esenţiale de dezvoltare, mizând în cea mai mare parte pe asistenţa financiară din partea autorităţilor publice centrale şi partenerilor de dezvoltare. Totodată, începând cu anii `2010, pentru prima dată de la proclamarea independenţei, mai multe oraşe au început să înregistreze o uşoară creştere demografică, datorată în special migraţiei din localităţile rurale învecinate (inclusiv din contul emigranţilor reîntorşi).

Discrepanțe intra-regionale

Toate regiunile de dezvoltare se confruntă cu importante discrepanțe intra-regionale. Mai mult, discrepanțele economice și de infrastructură dintre raioanele din cadrul aceleași regiuni sunt adeseori chiar mai sensibile decât discrepanțele dintre regiuni.

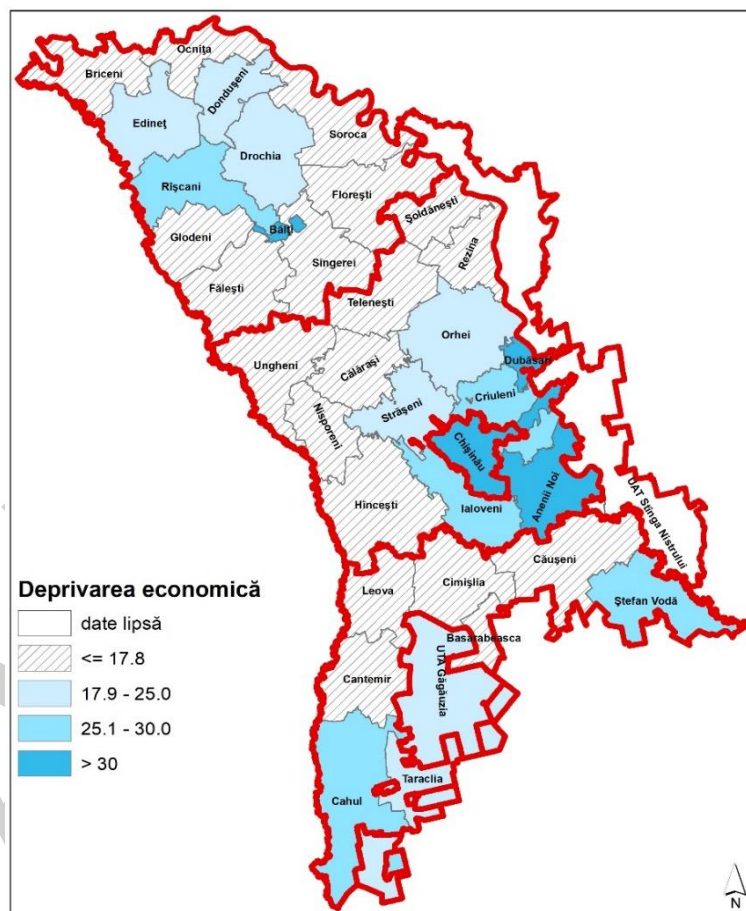
Cele mai mari discrepanțe intra-regionale se înregistrează în ceea ce privește dezvoltarea economică. Astfel, după indicatorul de deprivare economică pentru anul 2019, există diferențe și decalaje majore între raioane în interiorul fiecărei regiuni, cu excepția UTA Găgăuzia:

- În RD Centru sunt localizate atât cele mai dezvoltate economic raioane din țară (Ialoveni, Anenii Noi, Criuleni, Orhei, Dubăsari și Strășeni – toate amplasate la graniță cu mun. Chișinău), cât și cele mai deprivate economic raioane din țară (Nisporeni, Telenești, Călărași și Hâncești). De fapt, se observă constituirea unei zone funcționale economice în jurul mun. Chișinău, care se va consolida gradual în jurul coridoarelor de dezvoltare emergente: Chișinău – Orhei, Chișinău – Hâncești, Chișinău – Strășeni și Chișinău – Anenii Noi.
- În RD Nord se evidențiază o dezvoltare relativ mai superioară a raioanelor din triunghiul Bălți – Edineț – Ocnița (inclusiv Drochia, Dondușeni și Râșcani) care au valori ale indicatorului de deprivare peste media națională și un declin mai profund în alte 6 raioane cu indice negativ al deprinderii economice (Briceni, Ocnița, Soroca, Florești, Sângerei, Florești și Glodeni). O situație specifică se atestă în mun. Soroca – care înregistrează cele mai slabe performanțe economice dintre toate orașele medii din țară: cel mai mic salariu mediu, cea mai redusă rată de ocupare, cel mai mic număr de agenți economici și cea mai mică cifră de afaceri).
- În RD Sud o situație economică relativ mai bună se înregistrează în 3 din 7 raioane: Cahul (în special datorită dinamismului mai înalt în mun. Cahul – al treilea centru urban al țării), Taraclia (unicul raion cu 2 Zone Economice Libere – în Taraclia și Tvardița) și Ștefan Vodă (unde se dezvoltă unul dintre cele mai dinamice clustere vitivinicole din republică – 7 fabrici de vin, inclusiv "Purcari" și "Etcetera").

Din punct de vedere a infrastructurii, de asemenea, în toate regiunile se observă discrepanțe inter-raionale sensibile de dezvoltare:

- RD Centru: se evidențiază raioanele Rezina, Șoldănești, Strășeni, Călărași și Nisporeni – care după nivelul de dezvoltare a infrastructurii, au nivele sub media națională.
- RD Nord: doar mun. Bălți și r-nul Sângerei au un nivel de dezvoltare a infrastructurii peste media națională, celelalte raioane înregistrând valori inferioare.

Harta 1: Discrepanțe intra-regionale după indicele de deprivare economică (2019)

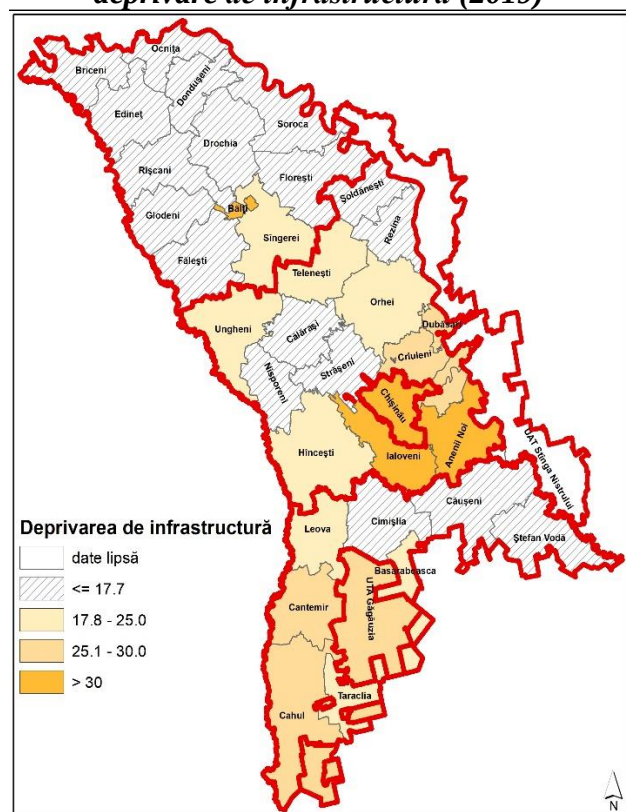
Sursa: Hartă elaborată de autori în baza datelor Notei Tehnice de Deprivare a Ariilor Mici (IDAM) 2020.

- RD Sud: iese în evidență situația relativ mai proastă a infrastructurii în raioanele din centrul și estul regiunii: Cimișlia, Căușeni și Ștefan Vodă, pe fundalul unei îmbunătățiri semnificative a situației în raioane vestice – Cahul, Cantemir și Taraclia.

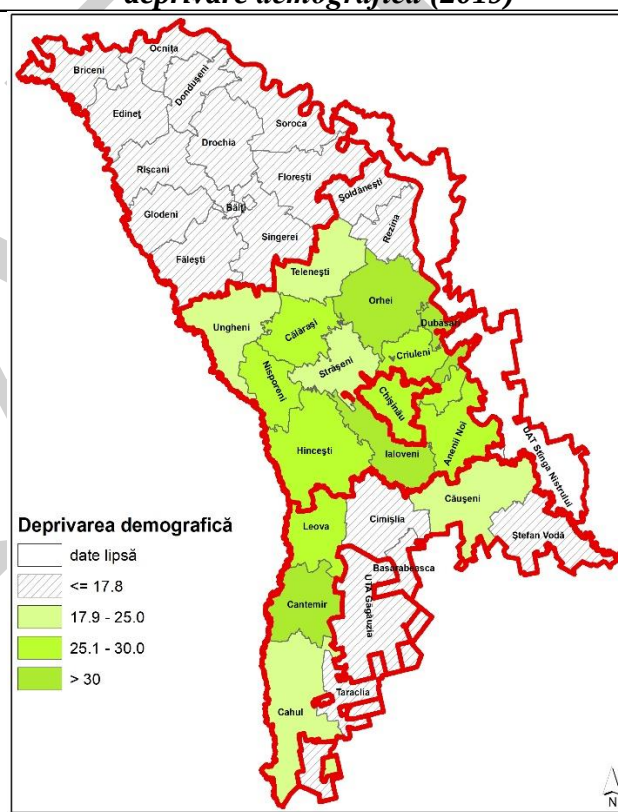
Discrepanțele intra-regionale sunt relativ mai mici în ceea ce privește indicatorul de deprivare demografică:

- RD Nord este relativ omogenă, toate raioanele înregistrând valori de deprivare sub media națională și confruntându-se cu provocări extrem de sensibile de declin demografic și îmbătrânire a populației,
- În RD Centru, pe fundalul unor indicatori relativi mai buni vis-a-vis de media națională, se evidențiază doar raioanele Șoldănești și Rezina cu un nivel inferior de dezvoltare.
- RD Sud este unica care înregistrează diferențe majore inter-raioanele, diferențiindu-se o situație relativ mai bună în raioanele de graniță cu România (Cantemir și Cahul) și o situație mult mai nefavorabilă în raioanele centru-estice: Ștefan Vodă, Căușeni și Cimișlia.

Harta 2: Discrepanțe după indicele de deprivare de infrastructură (2019)

Harta 3: Discrepanțe după indicele de deprivare demografică (2019)

Sursa: Hartă elaborată de autori în baza datelor Notei Tehnice de Deprivare a Ariilor Mici (IDAM) 2020.

Dezvoltarea zonelor rurale

Cu o pondere de 57% a populației rurale, Republica Moldova este în prezent **cel mai rural stat de pe continentul european**. Această ruralitate absolută a teritoriului național constituie o provocare majoră în eforturile de promovare a modernizării țării și ridicării calității vieții cetățenilor.

Conform datelor statistice, rata de ocupare a populației în vârstă de muncă din mediul rural a fost de 36% în anul 2018, sensibil mai redusă decât în mediul urban - 47%, fiind net inferioară mediei din statele Uniunii Europene - 70%. Totodată, în Republica Moldova rata de sărăcie în zona rurală este de 3 ori mai mare decât în zona urbană, constituind 31,6% în anul 2018. Fragmentarea excesivă a

producției agricole, variabilitatea acestora și lipsa certificării creează probleme atât pentru comercializarea producției în stare proaspătă, cât și pentru dezvoltarea unei industrii de prelucrare competitive.

Tabelul 7: Discrepanțe urban-rural în Republica Moldova (2019)

#	Indicatori	Urban	Rural
1	Rata de ocupare a populației	47%	35.6%
2	Veniturile disponibile (medii lunare pe o persoană), MDL	3522	2457
3	Rata sărăciei absolute	11.2%	34.5%
4	Dotarea fondului locativ cu apeduct	89.6%	37.1%
5	Dotarea fondului locativ cu canalizare	85.4%	36.6%

Sursa: Biroul Național de Statistică

Una dintre principalele caracteristici ale mediului rural moldovenesc constă în **fărâmițare excesivă a așezărilor umane (peste 1600 localități), amplificată de o fragmentare administrativă: 844 APL rurale.**

În acest sens, Republica Moldova a rămas printre ultimele state din regiune care încă ezită să promoveze amalgamarea administrativ-teritorială. În consecință, spre exemplu, astăzi în RM activează aproape 2 ori mai multe primării decât în Marea Britanie (435) și Olanda (443), de trei ori mai multe decât în Suedia (290) și Portugalia (308), de 8 ori mai multe decât în Danemarca (98) și de 10 ori mai multe decât în Georgia.

Respectiv, în Republica Moldova 86% din APL-uri au o populație mai mică de 5000 locuitori. Totodată, fiecare a patra primărie rurală din Republica Moldova este ”de excepție”, pentru că are o populație mai mică de 1,500 locuitori – pragul minim prevăzut de legislația în vigoare care permite crearea unei unități administrativ-teritoriale separate.

Din cauza acestei fragmentări excesive, capacitatea administrativă și financiară a absolutei majorități a autorităților publice locale din zona rurală este foarte redusă, ceea ce constituie un impediment semnificativ în organizarea și asigurarea eficienței serviciilor publice locale, precum și în fezabilitatea promovării unor politici de impact de dezvoltare economică locală.

În acest context, rata sărăciei în zonele rurale a fost pe durata ultimilor 10 ani de peste 3 ori mare în zona rurală decât în media pe orașe, inclusiv de peste 7 ori mai mare în comparație cu orașele mari. Totodată, întrucât o parte semnificativă a populației rurale este angajată în activități agricole de subzistență, gradul sărăciei se amplifică în anii cu evenimente extreme legate de climă (secetă, înghețuri, inundații, etc.).

Fragmentarea excesivă administrativ-teritorială creează impedimente foarte mari în dezvoltarea și exploatarea infrastructurii tehnico-edilitare. Astfel, spre exemplu, Strategia Națională de alimentare cu apă și sanitație (2014-2030) condiționează dezvoltarea sistemelor centralizate de canalizare doar pentru aglomerații umane mai mari de 5 mii locuitori, ceea ce înseamnă că peste 90% din toate APL-uri le rurale din țară nu se conformează și ar trebui să colaboreze cu autoritățile publice locale învecinate.

Respectiv, modernizarea și dezvoltarea de mai departe zonei rurale depinde foarte mult de eficiența politicii naționale de regionalizare a serviciilor publice și de eforturile autorităților publice locale de cooperare inter-comunitară.

Rezultate și restanțe în implementarea SNDR 2016-2020

Rezultate generale

Obiectivul general al SNDR 2016-2020 a constat în susținerea dezvoltării echilibrate și durabile în toate regiunile de dezvoltare, urmărindu-se în special reducerea decalajelor crescânde dintre mun. Chișinău și restul teritoriului Republicii Moldova.

În acest sens, **în rezultatul implementării politicii naționale de dezvoltare regională prin intermediul SNDR 2016-2020, în sinergie cu activitățile implementate în cadrul altor strategii și programe de politici publice sectoriale, precum și investițiilor private, pentru prima dată în ultimii 30 de ani s-a reușit o încetinire (încă fragilă) a tendințelor galopante de concentrare disproporționată a resurselor în mun. Chișinău în detrimentul restului teritoriului național, inclusiv:**

- a) Cu două puncte procentuale a crescut ponderea agenților economici înregistrați în afara mun. Chișinău.
- b) Cu un punct procentual a crescut ponderea regiunilor din afara mun. Chișinău în cifra totală de afaceri a agenților economici din Republica Moldova.
- c) Cu șase puncte procentuale a crescut ponderea regiunilor din afara mun. Chișinău în volumul total al producției industriale din țară.
- d) Cu două puncte procentuale a crescut ponderea regiunilor din afara mun. Chișinău în volumul total al investițiilor capitale (din toate sursele) și cu patru puncte procentuale în volumul total al lucrărilor de construcție.

Totodată, în perioada de referință s-au înregistrat un șir de alte simptome încurajatoare de ameliorare a tendințelor negative, care au dominat dezvoltarea regiunilor din afara mun. Chișinău în ultimele decenii:

- a) S-au încetinit ritmurile de reducere a ponderii regiunilor în numărul total de salariați pe țară (0,1% în perioada 2015-2019 față de – 2,6% în perioada 2010-2015 și – 7,2% în perioada 2005-2020).
- b) S-au încetinit ritmurile de reducere a ponderii regiunilor în volumul total al comerțului (-2% în 2015-2019 față de -15% în 2010-2015)
- c) S-au încetinit ritmurile de descreștere a ponderii regiunilor în totalul populației țării (de două ori față de perioada 2010-2015).

Totuși, progresele înregistrate sunt încă relativ mici, fiind necesar a fi întărite în perioada următoare, pentru consolidarea unor tendințe durabile de dezvoltare echilibrată a teritoriului național.

În același context, pentru a asigura o continuitate și consolidare a tendințelor pozitive înregistrate, în perioada de referință s-a reușit fundamentarea tranziției la o nouă paradigmă de dezvoltare regională, care se bazează atât pe ultimele ajustări metodologice la nivel internațional, cât și (mai ales) pe circumstanțele contextuale ale Republicii Moldova. În acest sens, la data de 13.02.2020 CNCDR a aprobat Noul Concept (paradigmă) de dezvoltare regională a Republicii Moldova, care urmează să optimizeze și să eficientizeze abordarea politicii naționale de dezvoltare regională în Republica Moldova în perioada următoare.

Rezultate specifice

În conformitate cu cele mai bune practici internaționale, evaluarea rezultatelor atinse în procesul de implementare a obiectivelor specifice a SNDR 2016-2020 a fost efectuată în baza a patru dimensiuni distincte: relevanță/coerență, eficiență, eficacitate și impact.

Obiectivul specific 1: Asigurarea accesului la servicii și utilități publice calitative

Realizarea acestui obiectiv a urmărit 2 măsuri: (1) Dezvoltarea infrastructurii tehnico-edilitare de importanță locală și regională și (2) Dezvoltarea principiilor de regionalizare a serviciilor publice în domeniile gestionării deșeurilor solide și alimentării cu apă și canalizare, axate pe 4 domenii de intervenție:

- Dezvoltarea serviciilor de alimentare centralizată cu apă și canalizare.
- Managementul deșeurilor solide.
- Dezvoltarea infrastructurii drumurilor.
- Eficiența energetică a clădirilor publice.

În general, pentru implementarea prezentului obiectiv au fost direcționați cca. 603,21 milioane MDL, din sursele FNDR și cca. €50 milioane din partea partenerilor de dezvoltare (în special UE, Guvernul Germaniei și Guvernul Elveției), în cadrul a 59 de proiecte, inclusiv 29 în domeniul apă-canalizare, 1 – în domeniul deșeurilor solide, 12 – în domeniul infrastructurii drumurilor și 17 în domeniul eficienței energetice a clădirilor publice.

Tabelul 8. Sinteza intervențiilor implementate în cadrul Obiectivului Specific 1 (2016-2020)

Domenii de intervenție	Finanțare	Proiecte implementate
Alimentare centralizată cu apă și canalizare	252,09 mil MDL din sursele FNDR	16 proiecte (12 finalizate)
	50 mil. euro atrase de la donatori (UE, GIZ, SDC)	13 proiecte
Managementul deșeurilor solide	5,17 mil MDL din sursele FNDR	1 proiect finalizat
Infrastructura drumurilor	276,03 mil MDL din sursele FNDR	12 proiecte (9 finalizate)
Eficiența energetică în clădirile publice	69,92 mil MDL din surse FNDR	9 proiecte (8 finalizate)
	cca. €20 mil atrase de la donatori (UE)	8 proiecte

Sursa: Rapoartele MADRM privind implementarea SNDR 2016-2020

Implementarea intervențiilor în cadrul acestui obiectiv specific a fost strâns corelată cu implementarea politicilor publice sectoriale, inclusiv:

- Strategia de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova pentru anii 2013-2027 (obiectivele 1 și 2).
- Strategia națională de mediu pentru anii 2014-2028 (obiectivul 8).
- Strategia națională de transport și logistică pentru anii 2013-2020.
- Strategia națională de alimentare cu apă și sanitație pentru anii 2014-2030.

În rezultat, **din totalul de 53 de proiecte planificate, în perioada de referință au fost finalizate 30, altele 8 fiind în întârziere, iar 15 proiecte așa și nu au fost inițiate.**

Tabelul 9: Progresul implementării proiectelor finanțate din sursele FNDR (2016 – 2020)

Domenii de intervenție	Număr de proiecte				Valorificarea finanțării planificate din FNDR
	Planificate	Finalizate	În întârziere	Neinițiate	
Alimentare centralizată cu apă și canalizare	21	12	4	5	55.5%
Managementul deșeurilor solide	4	1	0	3	55.1%
Infrastructura drumurilor	17	9	3	5	47%

Eficiența energetică în clădirile publice	11	8	1	2	63.8%
TOTAL	53	30	8	15	

Sursa: Rapoartele MADRM privind implementarea SNDR 2016-2020

Progresul relativ scăzut în implementarea intervențiilor planificate se datorează în mod special: lipsei resurselor financiare și problemelor aferente documentației tehnice. Astfel, întârzierea implementării a 2 proiecte se datorează nealocării resurselor, iar 6 – din cauze aferente documentației de proiectare și diverselor probleme tehnice. În același timp, neinițierea a 15 proiecte (din cele 53 planificate) se datorează exclusiv lipsei resurselor financiare.

Totodată, în perioada de referință au fost valorificate doar 54.1% din fondurile planificate din sursele Fondului Național pentru Dezvoltare Regională. În acest context, se atestă în mod special o rată relativ mică de valorificare a resurselor alocate în domeniul reabilitării drumurilor (47%) și managementul deșeurilor (55.1%).

Tabelul 10. Sinteza rezultatelor obținute în implementarea acțiunilor Obiectivului Specific 1 (2016-2020)

Domenii de intervenție	Planificat	Realizat	Progres în implementare
Alimentare centralizată cu apă și canalizare	318 km rețele de alimentare cu apă	297,8 km rețele de alimentare cu apă	93,6%
	147 km rețele de canalizare	99,3 km rețele de canalizare	67,5%
Managementul deșeurilor solide	20 autospeciale	3 autospeciale	15%
	1,5 mii containere	600 containere	40%
	20 mii pubele	1,5 mii pubele	7,5%
Infrastructura drumurilor	74 km drumuri construite/reabilitate	57.2 km drumuri construite/reabilitate	77,2%
Eficiența energetică în clădirile publice	11 clădiri renovate și reabilitate termic	8 obiective publice renovate și reabilitate termic	72,7%

Sursa: Rapoartele MADRM privind implementarea SNDR 2016-2020

Cu excepția domeniului gestiunii deșeurilor solide, pe toate celelalte domenii de intervenție au fost atinse circa 70% din țintele planificate, iar unele domenii precum cel de alimentare cu apă și canalizare a atins valoarea de 93%, ceea ce reflectă un nivel de eficacitate relativ satisfăcător, dacă luăm în considerație nivelul relativ redus de valorificare a fondurilor alocate (aproximativ 54%). Acest decalaj dintre țintele atinse (70%) și resursele valorificate (54%) se explică prin concentrarea preponderentă a intervențiilor pe lucrări mai puțin complexe din punct de vedere tehnic, care necesită investiții relativ mai mici, în timp ce lucrările complexe și cu costuri ridicate (ex. poduri, stații de epurare și/sau tratare a apei) înregistrează un progres mai mic, datorită mai multor impedimente tehnice.

Nivelul relativ redus de atingere a țintelor planificate în domeniul gestiunii deșeurilor se explică prin faptul că 3 din cele 4 proiecte planificate așa și nu au fost inițiate, din lipsă de finanțare.

Inclusiv prin contribuția proiectelor implementate cu finanțare din FNDR, în această perioadă s-a înregistrat în impact relativ mare de dezvoltare, caracterizat de o dinamică pozitivă de creștere, aferentă fiecărui domeniu de intervenție:

Tabelul 11. Sinteza indicatorilor de impact în implementarea acțiunilor Obiectivului Specific 1 (2016-2020)

Domenii de intervenție	Evoluție națională 2016-2020	Contribuția proiectelor finanțate prin intermediul SNDR
Alimentarea centralizată cu apă și canalizare	+1505 km apeducte în regiuni, inclusiv + 6% în RD Nord +6%, +17% în RD Centru, +12% în RD Sud și +15% în RD UTAG	+297,8 km rețele apeduct în regiunile din afara mun. Chișinău.
	+113 km rețele de canalizare, inclusiv +1.3% în RD Nord, +4,8% în RD Centru, +3,1% în RD Sud și +3% în RD UTAG.	+ 99,3 km de rețele de canalizare în regiunile din afara mun. Chișinău.
Managementul deșeurilor solide	+60,343 de gospodării casnice care beneficiază de serviciu de colectare a deșeurilor municipale (în afara Chișinăului)	+40,000 de gospodării casnice care beneficiază de serviciu de colectare a deșeurilor municipale în 17 localități.
Infrastructura drumurilor	+ 2481.3 km drumuri naționale construite/reabilitate în regiuni + 90 km drumuri regionale construite/reabilitate	+78,73 km drumuri reabilitate/construite în regiuni.
Eficiența energetică în clădirile publice	n/a	Circa 168 mii de cetățeni au obținut acces la condiții îmbunătățite de acces la servicii publice rezultate din reabilitarea clădirilor publice

Sursa: calculele autorilor, în baza datelor BNS și Rapoartelor MARDM privind implementarea SNDR 2016-2020

În același timp, în cadrul Obiectivului specific 1 **au fost obținute alte 2 rezultate cu impact inter-sectorial:**

- MADRM a elaborat Planul de acțiuni privind regionalizarea serviciilor de alimentare cu apă și canalizare (2018-2028), care prevede atragerea investițiilor pentru dezvoltarea infrastructurii respective.
- După o perioadă îndelungată de târăgănare, a fost relansat procesul de elaborare a Planului de Amenajare a Teritoriului Național (PATN).

Obiectivul specific 2: Asigurarea creșterii economice sustenabile în regiuni

Realizarea acestui obiectiv a urmărit 3 măsuri: Conceptualizarea rețelei de centre urbane; Consolidarea și dezvoltarea economiei regionale și Consolidarea și dezvoltarea infrastructurii turistice în regiunile de dezvoltare.

Intervențiile planificate au corelat strâns cu indicatorii agregați stabiliți în cadrul altor documente de politici sectoriale, inclusiv:

- Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020
- Strategia Națională de Dezvoltare Agricolă și Rurală 2016-2020 (obiectivul specific 3)
- Strategia de dezvoltare a turismului 2020
- Strategia națională de dezvoltare agricolă și rurală 2016-2020.

Pentru implementarea acestui obiectiv au fost direcționate 228,84 milioane MDL din sursele FNDR, în cadrul a 23 de proiecte, inclusiv 13 – pentru dezvoltarea infrastructurii de afaceri și 10 – pentru dezvoltarea turismului.

Din totalul de 23 de proiecte planificate, în perioada de referință au fost finalizate 14 proiecte, altele 4 fiind în întârziere, iar 5 așa și nu au fost inițiate.

Tabelul 12: Progresul implementării proiectelor finanțate din sursele FNDR (2016 – 2020)

Domenii de intervenție	Număr de proiecte				Valorificarea finanțării planificate din FNDR
	Planificate	Finalizate	În întârziere	Neinițiate	
Dezvoltarea infrastructurii economice	13	7	2	4	38.4%
Dezvoltarea infrastructurii turistice	10	7	2	1	50%
TOTAL	23	14	4	5	

Sursa: Rapoartele MARDM privind implementarea SNDR

Întârzierea implementării a 4 proiecte se datorează lipsei finanțării (pentru 2 proiecte) și problemelor aferente documentației tehnice (pentru 2 proiecte). Aceleași cauze explică neinițierea a 5 proiecte: lipsa finanțării (pentru 3 proiecte) și problemele aferente documentației tehnice (pentru 2 proiecte).

Totodată, **pentru implementarea obiectivului specific 2, în perioada de referință au fost valorificate cca 60% din fondurile planificate din sursele Fondului Național pentru Dezvoltare Regională**, inclusiv 65.4% - în domeniul dezvoltării infrastructurii de afaceri și 55.7% - în domeniul dezvoltării turismului.

Progresul mediu în atingerea Țintelor fixate în cadrul acestui obiectiv specific a constituit cca 70%, variind pe domenii de intervenție, fiind cel mai redus în cazul dezvoltării obiectivelor de infrastructură economică – doar 38.4% și relativ mai înalt în domeniul dezvoltării turismului: 100% în cazul reabilitării obiectivelor de patrimoniu și 60% – în reabilitarea/construcția căilor de acces către obiectivele turistice.

Tabelul 13. Sinteza rezultatelor obținute în implementarea acțiunilor Obiectivului Specific 2 (2016-2020)

Domenii de intervenție	Planificat	Realizat	Progres
Dezvoltarea infrastructurii de suport în afaceri	14 obiecte de infrastructură economică construite/reabilitate	4 proiecte de infrastructură economică construite/reabilitate	28.6%
Dezvoltarea infrastructurii turistice	Reabilitarea a 7 obiective de patrimoniu	Reabilitarea a 7 obiective de patrimoniu	100%
	Dezvoltarea a 15 obiective turistice	Dezvoltarea a 9 obiective turistice	60%
	Construcția/reabilitarea căilor de acces la obiectivele turistice – 10 km	Construcția/reabilitarea căilor de acces la obiectivele turistice – 7 km	70%

Sursa: Rapoartele MARDM privind implementarea SNDR

Rezultatul proiectelor de dezvoltare regională implementate în cadrul Obiectivului 2 au contribuit la consolidarea unor indicatori pozitivi de impact la nivel național, aferenți fiecărui domeniu de intervenție:

Tabelul 14. Sinteza indicatorilor de impact în implementarea acțiunilor Obiectivului Specific 2

Indicatori de impact	Evoluție națională 2016-2019
Numărul total de salariați în afara mun. Chișinău	+ 4.04% (+ 14 880 salariați)
Investiții totale în active imobilizate, în afara mun. Chișinău	+ 15.1% (+ 1352 mil MDL)
Numărul de întreprinderi mici și mijlocii per 1000 de locuitori, în afara mun. Chișinău	+16.9% (de la 6.63 la 7.75)
Numărul turiștilor cazați în structurile de primire turistică colectivă	+ 22.3% (+ 68 558 turiști)
Indicele creșterii producției industriale	+ 9.1%

Sursa: Conform datelor furnizate de Biroul Național de Statistică

O altă măsură planificată pentru implementare în cadrul Obiectivului Specific 2 a reprezentat consolidarea dimensiunii urbane a politicii naționale de dezvoltare regională prin **conceptualizarea rețelei de centre urbane**. În acest sens, în perioada de referință a fost elaborată și aprobată Propunerea de Politică Publică privind centrele urbane de dezvoltare în Republica Moldova, iar în baza acestuia a fost elaborată și aprobată Hotărârea de Guvern nr. 916/2020 cu privire la aprobarea Programului național de dezvoltare a orașelor – poli de creștere în Republica Moldova. Totodată, în perioada de referință, s-a reușit atragerea din partea donatorilor de resurse financiare în valoare de 500 mii euro pentru continuarea proiectelor investiționale de revitalizare urbană, direcționate pentru 8 orașe și municipii: Soroca, Ialoveni, Ocnița, Cimișlia, Căușeni, Ungheni, Bălți și Edineț.

Obiectivul 3: Îmbunătățirea guvernantei în domeniul dezvoltării regionale

Realizarea Obiectivului specific 3 s-a bazat pe următoarele 3 măsuri: Perfecționarea cadrului legislativ și normativ în domeniul dezvoltării regionale și celui aferent Consolidarea cadrului instituțional și a potențialului administrativ, dar și prin Eficientizarea sistemului de monitorizare și evaluare a implementării Strategiei.

Principalele ținte urmărite în perioada de implementare au constat în:

- Extinderea ariei de acoperire a politicii de Dezvoltare Regională.
- Asigurarea unei cooperări interministeriale eficiente.
- Consolidarea capacităților APL-urilor în implementarea proiectelor regionale.
- Îmbunătățirea mecanismului de finanțare a proiectelor.

În perioada de referință au fost implementate o serie de modificări instituționale prevăzute de reforma Administrației Publice Centrale, în urma căreia a avut loc **comasarea Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare și a Ministerului Mediului într-o entitate unică – Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, fiind noua structură centrală responsabilă de elaborarea politicilor naționale în domeniul dezvoltării regionale**.

Modificările operate au avut un impact direct asupra proceselor în desfășurare legate de alocarea finanțării pentru proiectele de dezvoltare regională, dar și desfășurarea unor inițiative vizate de SNDR. Totodată, în contextul noii structuri ai administrației publice centrale, a fost inițiate acțiuni de

cooperare interministerială în vederea prioritizării și implementării proiectelor de dezvoltare regională (inclusiv sinergizarea eforturilor), care este la o etapă incipientă.

Totodată, în perioada de referință **a fost elaborat și aprobat noul Concept (paradigmă) de dezvoltare regională a Republicii Moldova**, menit să ajusteze politica de dezvoltare regională din țară la noile realități și tendințele înregistrate la nivel european.

În vederea tranziției către noua paradigmă de dezvoltare regională, **a fost inițiată modificarea Legii nr. 438/2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova și ajustarea regulamentelor aferente**. Cele mai multe dintre modificări au implicat clarificarea unor procese, responsabilități sau aspecte procedurale, inclusiv reformularea obiectivului general și specifice ale politicii de dezvoltare regională.

Printre modificările propuse în noul proiect de lege au fost incluse ajustări la nivel de structură, componență și operare a CNCDR dar și o revizuire de atribuții a CRD-urilor și ADR-urilor pentru clarificarea responsabilităților și competențelor lor.

Alte modificări esențiale vizează eficientizarea la nivel de procese de planificare strategică și programare. Strategiile de Dezvoltare ale Regiunilor și Planurile Operaționale regionale se propune a fi substituite cu Programe Operaționale Regionale care au menirea să eficientizeze procesul de prioritizare a intervențiilor la nivel de regiuni.

Totodată, **promovarea amendamentelor legislative încă nu a fost finalizată, condiționând** eficiența acestui nou ciclu de planificare strategică a dezvoltării regionale.

Un alt rezultat major atins în cadrul acestui obiectiv specific a constat în **crearea și operaționalizarea cadrului instituțional de dezvoltare regională în RD UTA Găgăuzia**: Agenția de Dezvoltare Regională și Consiliul Regional de Dezvoltare Regională. Ulterior, ADR UTA Găgăuzia a reușit să implementeze proiecte în valoare de peste cca 53 mil MDL, iar gradul de valorificare a fondurilor alocate a atins 78%, fiind unul dintre cele mai ridicate printre celelalte regiuni de dezvoltare (după ADR Centru cu o valorificare de 88%).

În același context, în perioada de referință au fost realizate o serie de activități menite să optimizeze și să eficientizeze cadrul de planificare a politicii de dezvoltare regională, inclusiv:

- Conceptualizarea și aprobarea unui nou format al desfășurării apelurilor de propuneri de proiecte în conformitate cu prevederile noului concept (paradigmă) de dezvoltare regională, definind un nou Regulament pentru desfășurarea apelurilor de propuneri de proiecte.
- Elaborarea și aprobarea Manualului Operațional privind modul de utilizare a mijloacelor Fondului Național pentru Dezvoltare Regională, integrând prevederile noului Regulament pentru desfășurarea apelurilor de propuneri de proiecte.
- Elaborarea și aprobarea unei versiuni actualizate a Instrucțiunilor pentru monitorizarea și evaluarea politicii de dezvoltare regională și asigurarea premiselor desfășurării acțiunilor prescrise de instrucțiuni.
- Elaborarea unei versiuni actualizate a Instrucțiunilor pentru monitorizarea proiectelor de dezvoltare regională și revizuirea cadrului de raportare în vederea asigurării transparenței și optimizării proceselor de monitorizare în cadrul ADR-urilor.
- Elaborarea Liniilor directe privind revitalizarea urbană în Republica Moldova.

Totodată, în perioada de referință, în vederea capacitării instituționale și dezvoltării parteneriatelor de dezvoltare regionale au fost organizate peste 170 sesiuni de instruire, peste 80 conferințe naționale, regionale și locale, peste 160 ateliere de lucru și circa 70 vizite de studiu în afara Republicii Moldova.

Restanțe

Din totalul proiectelor planificate pentru implementare în cadrul SNDR 2016-2020, 58% au fost finalizate, alte 16% fiind în întârziere, iar altele 26.3% - nu au fost inițiate, din considerente obiective și subiective.

Principalele restanțe aferente obiectivului specific 1 se referă la întârzierea implementării a 8 proiecte deja inițiate și lipsa de progres pentru alte 15 proiecte aprobate.

Tabelul 15. Proiecte restante aferente obiectivului specific 1 al SNDR 2016-2020

#	Domeniu de intervenție	Restanțe	Cauze
1	Aprovizionarea cu apă și canalizare	5 proiecte neinițiate 4 proiecte în întârziere	Lipsa finanțării Probleme de documentație tehnică
2	Managementul deșeurilor	3 neinițiate	Lipsa finanțării
3	Reabilitarea drumurilor	3 proiecte în întârziere 5 proiecte neinițiate	Lipsa finanțării Probleme de documentație tehnică
4	Eficiență energetică	1 proiect în întârziere 2 proiecte neinițiate	Insuficiență de finanțe

Sursa: Rapoartele MARDM privind implementarea SNDR 2016-2020

Principalele restanțe aferente obiectivului specific 2 se referă la existența de întârzieri în implementarea a 4 proiecte și neinițierea altor 5 proiecte aprobate.

Tabelul 16. Proiecte restante aferente obiectivului specific 2 al SNDR 2016-2020

#	Domeniu de intervenție	Restanțe	Cauze
1	Dezvoltarea atractivității turistice	2 proiecte în întârziere 1 proiecte neinițiate	Probleme de documentație tehnică
2	Dezvoltarea infrastructurii de afaceri	2 proiecte în întârziere 4 proiecte neinițiate	Lipsa finanțării Probleme de documentație tehnică

Sursa: Rapoartele MARDM privind implementarea SNDR

Principalele restanțe aferente obiectivului specific 3 se referă la următoarele 2 dimensiuni:

- Lipsa de progres în vederea creării și operaționalizării cadrului instituțional de dezvoltare regională în mun. Chișinău (din motive financiare).
- Aprobarea modificărilor la Legea nr. 438/2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova și a cadrului normativ secundar și terțiar .

În general, cea mai mare restanță în implementarea SNDR 2016-2020, a constat în întârzierea sistemică în tranziția spre o nouă paradigmă de dezvoltare regională, acest proces urmând a fi transferat pentru perioada următoare de programare.

Constrângeri și oportunități de implementare a politicii de dezvoltare regională

Abordarea strategică și coordonarea inter-sectorială

SNDR 2021-2027 urmează să reprezinte cel de-al patrulea ciclu de planificare strategică a dezvoltării regionale în Republica Moldova și să se bazeze pe consolidarea și avansarea prevederilor strategiilor naționale anterioare de dezvoltare regională:

Cicluri de planificare a politicii naționale de dezvoltare regională	Comentarii
2010 - 2012	Misiunea SNDR 2010-2012 a constat în <u>crearea arhitecturii instituționale și financiare de implementare</u> a Legii nr. 438/2006 privind dezvoltarea regională în Republicii Moldova, fiind totodată corelată cu obiectivele de dezvoltare trasate în SND 2020.
2013 - 2015	Misiunea SNDR 2013-2015 a constat în <u>inițierea intervențiilor politicilor și investiționale sistemice</u> de diminuare a disparităților inter- și intra- regionale în Republica Moldova prin intermediul unui mecanism complex de planificare integrată și participativă de dezvoltare regională.
2016 - 2020	Misiunea SNDR 2016-2020 a constat atât în asigurarea unei continuități logice a intervențiilor investiționale, cât și în <u>dezvoltarea caracterului intersectorial al politicii de dezvoltare regională</u> , prin asigurarea unui proces integrat și unitar de planificare, gestionare și coordonare a intervențiilor guvernamentale sectoriale direcționate spre susținerea dezvoltării socio-economice echilibrate. În acest, SNDR 2016-2020 prevedea tranziția spre o nouă paradigmă de dezvoltare regională, începând cu anul 2018.

Principala provocare în inițierea celui de-al patrulea ciclu de planificare strategică de dezvoltare Regională în Republica Moldova constă în faptul că până în prezent nu s-a reușit implementarea abordării integrate și unice de planificare, coordonare și evaluare a investițiilor publice sectoriale direcționate spre dezvoltarea regiunilor. În acest sens, multiplele intervenții guvernamentale de susținere a dezvoltării regiunilor (în domeniile infrastructurii, serviciilor publice, dezvoltării antreprenorialului și coeziunii sociale) continuă să fie separate, sectoriale și puțin sincronizate. Respectiv, în Republica Moldova politica de dezvoltare regională continuă să fie percepută ca o politică sectorială, spre deosebire de toate celelalte state ale Uniunii Europene, unde politica de dezvoltare regională este o politică transversală și nu este concepută ca un sector aparte, distinct și izolat.

Continuă să fie deficitară implicarea actorilor locali în promovarea intervențiilor de dezvoltare regională. În acest sens, rolul autorităților publice locale în implementarea proiectelor de dezvoltare regională este mai vizibil la etapa de elaborare, planificare a implementării, dar se reduce substanțial la etapa de implementare și post-implementare.

O oportunitate majoră a SNDR 2021-2027 constă în sincronizarea cu ciclul și prioritățile politicii de dezvoltare regională ale Uniunii Europene, care pentru perioada de referință urmează să se bazeze pe nouă abordare de coeziune "Calea spre excelență" axată pe cinci obiective majore:

- Avansarea specializării regionale inteligente (*"o Europă mai inteligentă, prin inovare, digitalizare, transformare economică și sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii"*).

- Tranziția spre o economie verde (*"o Europă mai verde, fără emisii de carbon, punerea în aplicare a Acordului de la Paris și investiții în tranziția energetică, energia din surse regenerabile și combaterea schimbărilor climatice"*).
- Creșterea mobilității intra- și inter- regionale (*"o Europă conectată, cu rețele strategice de transport și digitale"*).
- Creșterea coeziunii sociale (*"O Europă mai socială, pentru realizarea pilonului european al drepturilor sociale și sprijinirea calității locurilor de muncă, a învățământului, a competențelor, a incluziunii sociale și a accesului egal la sistemul de sănătate"*).
- Sprijinirea inițiativelor de jos în sus (*"O Europă mai apropiată de cetățenii săi, prin sprijinirea strategiilor de dezvoltare conduse la nivel local și a dezvoltării urbane durabile în UE"*).

Totodată, conform deciziilor luate, în perioada de programare 2021-2027, cea mai mare parte a investițiilor din Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR) și din Fondul de Coeziune se vor axa prioritar pe primele două obiective. Astfel, statele membre vor investi între 65% și 85% din alocațiile lor în special pentru creșterea economică inteligentă (inclusiv digitalizarea) și proiectele de mediu (inclusiv adaptarea la schimbările climatice).

Trebuie de menționat că **alinieră la prioritățile Uniunii Europene de dezvoltare regională continuă să fie și o mare provocare pentru Republica Moldova. Acest fapt se datorează decalajului enorm de dezvoltare intra- și inter-regional, precum și din cauza restanțelor la realizarea obiectivelor strategice stabilite în perioadele programatice anterioare.** În acest sens, este destul de dificil de stabilit ca și obiective de perspectivă, axate pe aspecte de specializare inteligentă, inovare, digitalizare, transformare economică atunci când dezvoltarea economică în regiunile Republicii Moldova este încă departe de cel puțin nivelul minim european. Este dificil de a promova și susține competitivitatea și creșterea economică a regiunilor atunci când avantajele lor competitive nu sunt nici măcar identificate. La nivel european, încă din 2014, paradigma dezvoltării regionale se axează pe faptul că regiunile urmăresc să se specializeze în sectoarele care le oferă cel mai mare potențial de creștere și competitivitate, unde respectiva regiune deține deja un avantaj competitiv, sau îl poate dezvolta. Până în prezent, obiectivul de asigurare a unui proces de dezvoltare social-economică teritorială echilibrată și lichidarea disparităților de dezvoltare existente încă este departe de a fi realizat, iar în comparație cu mun. Chișinău, toate celelalte regiuni pot fi considerate drept zone defavorizate.

Legislație și reglementări normative

Suportul legislativ al acțiunilor de implementare a politicii de dezvoltare regională continuă să fie asigurat de câteva acte normative de bază aprobate acum mai bine de zece ani: Legea nr. 438/2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova; Hotărârea Guvernului nr. 127 / 2008 cu privire la măsurile de realizare a Legii nr. 438-XVI din 28 decembrie 2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova, prin care s-a aprobat reglementări pentru CNCDR, CRD, ADR și FNDR; Hotărârea Guvernului nr. 1305/2008 cu privire la CNCDR. Aceste acte normative de bază sunt secundate de actele normative de aprobare a documentelor strategice și de programare (SNDR și DUP), prin care se asigură suportul conceptual, direcția de implementare, responsabilitățile instituționale, mecanismele și instrumentele de implementare a politicii de dezvoltare regională. Totodată un șir de acte normative terțiare (de exemplu Manual operațional FNDR, Manualele operaționale ADR, Instrucțiunile pentru participarea în apelurile de propuneri de proiecte, etc.) asigură suportul operațional și procedural al implementării politicii de dezvoltare regională.

De la aprobarea și intrarea în vigoare a legislației ce reglementează acest domeniu au apărut multiple schimbări în abordarea strategică, condițiile socio-economice de dezvoltare, prioritățile, tendințele, practicile de implementare. Respectiv și cadrul legislativ trebuia să țină pasul cu aceste schimbări și

să fie în mod adecvat modificat. Mai mult, însăși Planul de acțiuni privind implementarea SNDR 2016-2020, până la finele anului 2017, și rapoartele de țară, stabilesc necesitatea de a fi perfecționat cadrul legislativ și normativ în domeniul dezvoltării regionale și cel aferent. Pe perioada de implementare a SNDR 2016-2020 modificări principiale nu au fost realizate astfel, procesul de implementare a politicii de dezvoltare regională rămâne încorsetat într-o serie de constrângeri legale.

Prevederile cadrului legislativ în vigoare definesc politica de dezvoltare regională ca pe o activitate coordonată a autorităților administrației publice centrale și locale, a colectivităților locale și a organizațiilor neguvernamentale, orientată spre planificarea și realizarea unei dezvoltări social-economice teritoriale echilibrate, pentru sprijinirea nemijlocită a dezvoltării social-economice a zonelor defavorizate. Însă, **modalitatea concretă de cooperare și coordonare a acestor actori nu este specificată și nici reglementată.** În acest sens, elaborarea și implementarea politicii de dezvoltare regională rămâne a fi o prioritate doar a autorității naționale responsabile de acest domeniu, MADRM.

Unul dintre caracteristicile principale ale politicii de dezvoltare regională este faptul că ea are o abordare intersectorială, și se realizează la nivel teritorial inclusiv cu suportul unor alte strategii conexe, astfel asigurând conceptul de sinergie. În cadrul legislativ în vigoare **lipsesc prevederi specifice care ar reglementa modul de coordonare și sinergizare a strategiilor și politicilor de dezvoltare similare** gestionate de alte autorități ale administrației publice centrale sau locale, la nivel de documente strategice sau operaționale care vizează dezvoltarea regională.

Mai mult, politica de dezvoltare regională trebuie **să asigure convergența politicilor sectoriale existente, dar și conjugarea resurselor financiare necesare pentru implementarea proiectelor de dezvoltare regională.** În prezent, la nivel național există câteva fonduri sectoriale (Fondul Ecologic Național, Fondul Rutier, Fondul de Eficiență Energetică, FISM ș.a.) care co-finanțează realizarea diferitor proiecte în regiunile de dezvoltare, care au impact asupra dezvoltării lor, dar care nu sunt în sinergie și corelare strategică și operațională cu FNDR. Modul de sinergizare și corelare a acestor fonduri este ne-reglementat în prezent de cadrul legislativ.

O constrângere principală a cadrului legislativ este **stabilirea prin lege a obiectivelor politicii de dezvoltare regională.** Legea nr. 438/2006, precum și SNDR-le anterioare aprobate fie de către Guvern fie de către Parlament conțin obiective ale dezvoltării regionale. SNDR-le de regulă stabilesc un obiectiv general și câteva obiective specifice, care nu întotdeauna au coincis cu cele menționate în lege. În aceste condiții există o coliziune de prevederi legale, iar asigurarea unei coerențe între astfel de acte legislative și normative este o cerință obligatorie stabilită prin Legea nr. 100/2017 cu privire la actele normative. În forma în care obiectivele politicii de dezvoltare regională au fost formulate în anul 2006, este dificil și procedural complicat de a obține o coerență și corelație între prevederi, deoarece obiectivele de dezvoltare regională de regulă sunt supuse modificărilor în funcție de ciclurile de planificare strategică. În acest sens, din punct de vedere al coerenței legislative, este recomandat prin Legea nr. 438/2006 să fie stabilite principiile generale de implementare a politicii de dezvoltare regională, iar obiectivele strategice și cele specifice să fie stabilite prin strategii (SNDR).

Legea nu stabilește un orizont de timp pentru SNDR. În situația dată primele două SNDR au fost elaborate pentru o perioadă de 3 ani. SNDR 2016-2020 a fost elaborată pentru o perioadă de 5 ani. În același context, al armonizării prevederilor legislative, având la bază cerința de a asigura armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar, se cere alinierea la prioritățile Uniunii Europene de dezvoltare regională, SNDR să fie elaborate și să corespundă programatic orizonturilor de planificare ale Uniunii Europene de 7 ani.

Prin Hotărârea Guvernului nr. 570/2017 a fost aprobat Nomenclatorul unităților teritoriale de statistică al Republicii Moldova (NUTS), care urma a fie pus în implementare începând cu anul 2018 și utilizat în producerea și diseminarea datelor statistice oficiale în profil regional. Datele statistice oficiale au o importanță crucială pentru planificarea, monitorizarea și evaluarea politicii regionale. Prevederile normative menționate **necesită unele ajustări procedurale astfel încât să fie puse în aplicare**. În lipsa datelor statistice în profil regional, este dificilă evaluarea impactului investițiilor efectuate dar și analiza aspectelor comparate între regiuni, ceea ce ar facilita procesul de planificare dar și decizional.

Cadrul legislativ în vigoare **reglementează sumar drepturile, responsabilitățile și atribuțiile autorităților administrației publice locale privind implicarea în procesul de dezvoltare regională**. O lacună persistentă este lipsa reglementărilor privind modalitatea de asigurare a managementului implementării și de co-finanțare a proiectelor de dezvoltare regională de către autoritățile publice locale sau partenerii lor din sectorul privat și cel asociativ.

O altă constrângere a cadrului legal este legată de existența unor **inconsecvențe în procedurile de organizare a apelurilor de propuneri de proiecte, proceselor de evaluare și selectare** a acestora pentru finanțarea din FNDR cu scopul reducerii termenelor și simplificării procesului respectiv. Noile proceduri au fost elaborate astfel urmează finalizarea procedurilor de consultare și aprobare.

În prezent este elaborat și se află în procedură de examinare un nou proiect de Lege privind dezvoltarea regională, inclusiv și un set complet de acte normative secundare aferente (Regulamentul CNCDR, Manualul Operațional al FNDR, Regulamente de desfășurare a apelurilor de propuneri de proiecte, Manuale operaționale ale ADR-lor, diverse instrucțiuni, etc.), care urmează să țină cont de constrângerile identificate, inclusiv în prezenta Strategie.

Cadrul instituțional

Realizarea efectivă a obiectivelor politicilor de dezvoltare regională și gestionarea eficientă a proceselor de dezvoltare este asigurată de cadrul instituțional definit de Legea nr. 438/2006, constituit din autorități, structuri și instituții atât naționale, cât și regionale la începutul anului 2009 și consolidat instituțional pe parcursul ultimilor 12 ani.

La nivel național, instituțiile responsabile de coordonarea politicii de dezvoltare regională sunt CNCDR și MADRM. La nivel regional, cadrul instituțional pentru implementarea politicii de dezvoltare regională este constituit din CRD și ADR Nord, Centru, Sud și UTAG. Cadrul instituțional existent este organizat și funcționează în spiritul și conform normelor și practicilor existente în țările europene și asigură suportul instituțional necesar implementării politicii de dezvoltare regională. Totodată, de la momentul constituirii și până în prezent au fost intervenții minime în ceea ce privește organizarea și funcționarea instituțiilor naționale și regionale, respectiv există necesitatea anihilării unor deficiențe și constrângeri care periclitează buna funcționare a mecanismului instituțional.

La nivel național, organul suprem de coordonare al politicii de dezvoltare regională, **CNCDR necesită intervenții de consolidare instituțională și eficientizare operațională**. Astfel, deși CNCDR trebuie să asigure procesului de colaborare și coordonare inter-sectorială, între diferite entități ale statutului, pentru buna realizare a politicii de dezvoltare regională, în atribuțiile de bază acest rol al CNCDR nu este reglementat suficient. În atribuțiile de bază nu este de asemenea, suficient reglementat nici rolul CNCDR, cu utilizarea elementelor de eficiență și eficacitate. Singura mențiune în atribuții este faptul că CNCDR revizuieste și evaluează conformitatea prevederilor Strategiei

naționale de dezvoltare regională cu cele ale Strategiei Naționale de Dezvoltare sau ale documentelor similare de planificare strategică națională, fapt pentru care CNCDR nu are subdiviziuni abilitate și nici capacități.

La nivel de autoritate națională responsabilă de implementarea politicii de dezvoltare regională, MADRM asigură realizarea acestui rol. Ministerul a fost reorganizat în baza reformei instituționale realizată în 2017, în urma căreia **a avut loc comasarea Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare și a Ministerului Mediului într-o entitate unică. Reorganizarea, pe lângă faptul că a îmbunătățit anumite procese a și periclitat totuși activitatea operațională a ministerului. Un aspect principal în acest sens este simbioza de domenii care în unele aspecte conceptuale și de interacțiune intră în colizii unul altuia.**

Este o experiență unică în regiune, când agricultura, dezvoltarea regională și mediul sunt parte componentă a aceluiași minister. Faptul că aici a fost inclusă și dezvoltarea regională conferă un statut și mai complex ministerului. Practicile europene cunosc cazuri când politica de dezvoltare regională este combinată cu dezvoltarea urbană, cu gestionarea administrației publice, a lucrărilor publice, a infrastructurii de utilități și serviciilor, gestionarea fondurilor europene, dezvoltarea rurală sau poate și mediul. Politicile agricole sunt însă separate ca și domeniu distinct. În majoritatea cazurilor având în vedere caracterul multisectorial al politicii de dezvoltare regională astfel de autorități combină de regulă politica de dezvoltare regională cu politicile generale de dezvoltare la nivel teritorial, inclusiv aspectul de coordonare a fondurilor (inclusiv externe) alocate proceselor de dezvoltare.

Structurile reprezentative **la nivel regional** sunt Consiliile Regionale de Dezvoltare (CRD). CRD-le sunt organizate pe principiul de asigurare a reprezentativității și parității componenței în așa mod încât procesul de planificare și coordonare a implementării la nivel regional să fie bazat pe o participare largă a tuturor actorilor (din sectoarele public, privat, asociativ), transparență, abordare multidimensională pe orizontală și verticală, să asigure conformitatea cu politicile naționale. Totodată, acest principiu de largă reprezentativitate și paritate creează un impediment major de activitate.

Componența supraaglomerată a CRD creează dificultăți în activitatea sa și periclitează procesul decizional. Majoritatea ședințelor CRD sunt amânate din lipsă de cvorum. Singurele ședințe la care este o bună prezență sunt ședințele de aprobare a rezultatelor selectării propunerilor de proiecte. Lipsa de stimulente și oportunitățile înfime de a fi implicate în procesul real de implementare a proiectelor de dezvoltare regională condiționează un interes slab al reprezentanților sectorului asociativ și a celui privat de a participa în activitatea CRD.

Așa cum atestă evidențele listelor de prezență, pe parcursul ultimilor 5 ani s-a înregistrat o dinamică negativă a ratei de participare și aparent a interesului membrilor CRD în procesul decizional. Astfel, la nivel național dacă în anul 2015 rata de participare era de cca. 81%, atunci în anul 2019 aceasta a scăzut la cca. 47%. Tendința de scădere se atestă în toate regiunile de dezvoltare, însă cea profundă scădere se constată în Regiunea de Dezvoltare Centru, cu scădere de la 85% în 2015 la 24% în 2019.

Sub-structurile CRD în lipsă de reglementări și atribuții clare, împiedică buna funcționare. Modul în care activează CRD-le le caracterizează mai degrabă ca fiind structuri de promovare a unor interese locale sau raionale în detrimentul celor de dezvoltare regională.

CRD-le mai sunt responsabile și de evaluarea impactului implementării proiectelor și programelor regionale. Atribuție complet nefuncțională ori, la nivel de capacitate CRD-le deocamdată, nu dispun de capacități de instrumentele, resursele și mecanismele necesare pentru a efectua aceste evaluări. Drept urmare, sunt necesare de a opera modificări instituționale importante pentru eficientizarea activității acestor instituții. În prezent, au fost inițiate aceste schimbări printr-un set de modificări regulatorii propuse la nivel de atribuții și responsabilități prescrise de cadrul legal.

Se atestă necesitatea clarificării unor aspecte sensibile în ceea ce privește rolul, funcțiile și competențele Agențiilor de Dezvoltare Regională (ADR), constituite în cele patru regiuni de dezvoltare. Pe de o parte, acestea sunt structuri subordonate MADRM, care le aprobă cheltuielile de organizare și funcționare, participând activ și în procesul de angajare a colaboratorilor (chiar dacă doar la nivel de management), iar pe de altă parte, ADR-le sunt responsabile de elaborarea strategiilor, programelor, de asistență în scrierea proiectelor, precum și de implementarea și monitorizarea lor în concordanță cu deciziile Consiliilor Regionale pentru Dezvoltare.

Parte integrantă a cadrului instituțional al dezvoltării regionale sunt, conform definiției dezvoltare regională și administrațiile publice locale de ambele niveluri, care coordonează procesul de dezvoltare la nivel local, dar și reprezentanții societății civile și ai sectorului privat. În ultima perioadă acestea sunt tot mai mult implicate în elaborarea, promovarea, crearea de parteneriate pentru implementarea proiectelor de dezvoltare regională, dar modalitatea lor de implicare este practic ne-reglementată. Acordurile de cooperare pentru implementarea proiectelor sunt documente juridice simpliste, în unele cazuri nerecunoscute ca și documente pentru efectuarea tranzacțiilor financiare, și în mare parte neîndeplinite în totalitate.

Respectiv, putem concluziona că **la nivelul cadrului instituțional este necesară operarea unor modificări instituționale care ar asigura eficientizarea activității CNCDR, CRD și ADR, cu separarea distinctă a atribuțiilor de elaborare și de implementare a politicii de dezvoltare regională.**

Finanțarea programelor și proiectelor de dezvoltare regională

Conform prevederilor art. 6 din Legea nr. 438/2006 privind dezvoltarea regională pentru finanțarea proiectelor și programelor de dezvoltare regională incluse în Documentul unic de program este constituit Fondul național pentru dezvoltare regională. Din prevederile legii rezultă că sursa principală de finanțare a Fondului Național de Dezvoltare Regională (FNDR) provine din mijloacele alocate din Bugetul de Stat dar și alte resurse financiare disponibile (Art. 12).

Totodată, Regulamentul de formare și utilizare a mijloacelor FNDR (aprobat prin HG 127/2008), stabilește că în afară de alocațiile bugetului de stat, FNDR se poate forma și din mijloace financiare atrase din sectorul public și privat la nivel local, regional, național și internațional, inclusiv prin programele de asistență ale donatorilor; contribuții benevole ale organizațiilor private, persoanelor fizice și juridice sau ale programelor internaționale multilaterale și bilaterale, sau din partea organizațiilor neguvernamentale din țară și de peste hotarele ei. Totuși, în mod practic, în toată această perioadă de la constituire și până în prezent FNDR a fost completat exclusiv din surse ale bugetului de stat. Finanțările externe atrase de la partenerii de dezvoltare au fost alocate direct pentru proiecte de dezvoltare regională și nu au fost incluse în FNDR.

Conform alocărilor bugetare anuale, de la crearea sa și până în prezent volumul mijloacelor financiare ale FNDR au crescut anual. Dacă în 2010 în FNDR erau alocate 137.66 mil MDL, în 2019 suma mijloacelor aprobate a ajuns la 220 mil MDL (+82,4 mil lei sau cu 62%). Suma totală a mijloacelor aprobate în bugetul de stat pentru această perioadă a constituit 1.847 miliarde MDL (suma ulterior precizată a constituit 1.762 miliarde MDL). Totodată în această perioadă, Uniunea Europeană, guvernele Germaniei, Poloniei, Suediei, Marii Britanii, României, Cehiei, Austriei și Elveției, prin agențiile lor de cooperare, dar și alți parteneri externi, au oferit suport financiar, logistic și asistență pe mai multe dimensiuni ale politicii de dezvoltare regională. În acest scop, a fost acordată asistență pentru implementarea diferitor proiecte de investiții orientate spre dezvoltarea infrastructurii, creșterea eficienței și calității serviciilor publice, consolidarea capacității instituționale a autorităților responsabile de implementarea politicii de dezvoltare regională. Conform datelor Ministerului de finanțe, confirmate prin Raportul Curții de Conturi nr. 65/2019, numai pentru perioada 2016-2021, partenerii externi de finanțare au alocat 67,9 mil. euro (aprox. 1,35 miliarde MDL) pentru implementarea diferitor inițiative și proiecte de dezvoltare regională.

Analiza aspectelor financiare a politicii naționale de dezvoltare regională relevă existența unui șir de provocări și constrângeri care periclitează procesul de finanțare a programelor și proiectelor de dezvoltare regionale.

O provocare majoră a finanțării obiectivelor de dezvoltare regională o constituie decalajul foarte mare dintre resursele mobilizate și necesitățile reale de dezvoltare regională. Astfel, deși resursele alocate din Bugetul de Stat și cele atrase de la donatori sunt în continuă creștere, acestea acoperă doar o parte minoră a necesităților la nivel regional. Primul aspect, care iese în evidență este bugetul planificat pentru implementarea de proiecte și resursele real alocate. De exemplu, suma estimativă a tuturor proiectelor selectate pentru finanțare pentru anii 2017-2020 și aprobate oficial prin Hotărârea de Guvern cu privire la aprobarea Documentului unic de program pentru anii 2017-2020, constituie circa 1,7 miliarde MDL.

Alocațiile anuale din bugetul de stat constituie în medie circa 200 mil. MDL, ceea ce constituie estimativ 800 mil. MDL, pentru implementarea DUP 2017-2020. Din aceste date se constată din start un deficit de mijloace financiare necesare de peste 900 mil MDL. Totodată, modalitatea actuală de formare a DUP oferă posibilitatea partenerilor de dezvoltare pentru a identifica și finanța proiecte care corespund cerințelor acestora și invită să fie parte componentă a realizării politicii de dezvoltare regională.

Al doilea aspect care iese în evidență este necesarul de mijloace financiare pentru acoperirea necesităților de dezvoltare la nivel regional. Astfel, la ultimul apel de propuneri de proiecte organizat în 2016, ADR-urile au recepționat 321 de note conceptuale, în valoare totală de 7,8 miliarde MDL. Urmare a primei evaluări au fost acceptate 222 de note conceptuale, în valoare de 5,9 miliarde MDL. Ulterior, au fost înaintate 161 de propuneri de proiecte în valoare de 4,4 miliarde MDL, ca într-un final în DUP să fie acceptate 66 proiecte în valoare de 1,7 miliarde MDL.

Suplimentar, o problemă sistemică conexasă, care necesită a fi abordată în perioada de programare, se referă la **capacitățile naționale deficitare în ceea ce privește implementarea eficientă și calitativă a volumelor de lucrări de proiectare și construcție a infrastructurii tehnico-edilitare.**

O altă provocare este legată de mecanismul de **cofinanțare de către autoritățile - beneficiare a proiectelor finanțate din FNDR**. Astfel, deși inițial aplicanții și partenerii lor își asumă responsabilitatea de a contribui la cofinanțarea proiectelor, foarte des acestea nu își onorează pe deplin obligațiunile. În acest sens, ponderea proiectelor implementate în perioada 2013-2017, care au avut cofinanțare alocată a constitui doar 23%. Mai mult, suma cofinanțării alocate în cazul acestor proiecte a constituit doar 16% din suma planificate inițial. Acest fapt denotă o capacitate foarte redusă a autorităților publice locale de cofinanțare a proiectelor mari de infrastructură. Instituirea obligativității co-finanțării proiectelor de către APL, inițiată prin noile procedurile privind desfășurarea apelurilor de propuneri de proiecte, va necesita acțiuni complexe de consolidare a managementului financiar al autorităților publice locale.

În final, trebuie menționată **fragmentarea, iar deseori chiar de-sincronizarea instrumentelor și programelor guvernamentale de finanțare a proiectelor regionale**, precum Fondul Ecologic Național, Fondul Rutier, Fondul de Eficiență Energetică ș.a. La moment, sinergia și corelarea acestor fonduri cu FNDR nu este asigurată.

III. OBIECTIVE ȘI PRIORITĂȚI

Fundamentarea strategică

Strategia Națională de Dezvoltare Regională (SNDR), în calitate de document umbrelă de politică publică de planificare strategică a dezvoltării regionale a țării, reprezintă **viziunea și prioritățile Guvernului Republicii Moldova de abordare a dimensiunilor teritoriale a intervențiilor sectoriale**, precum și relațiile instituționale care să faciliteze parteneriatul dintre autoritățile publice centrale și locale.

SNDR 2021-2027 urmează să **consolideze abordarea integrate de "umbrelă intersectorială" a intervențiilor guvernamentale în regiuni**, precum și alinierea în totalitate la politica europeană de dezvoltare regională, în corespundere cu prevederile Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană.

În același timp, planificarea dezvoltării regionale pentru următorul ciclu de programare urmează a fi alinată **cu cele cinci obiectivele majore stabilite la nivel european în cadrul Noii Politici de Coeziune pentru perioada 2021-2027**: prioritizând transformarea economică inteligentă (inclusiv digitalizarea) și intervențiile în domeniului mediului (apă, canalizare, deșeuri și reziliență la schimbările climatice).

Pentru perioada de programare 2021-2027, **abordarea strategică a SNDR este fundamentată de noua paradigmă de dezvoltare regională a țării**, care reflectă atât tendințele europene de schimbare a paradigmei de abordare a dezvoltării regionale, cât și concluziile și lecțiile învățate pe parcursul ultimilor zece ani de implementare a politicii de dezvoltare regională, vizând intensificarea eforturilor menite să asigure o dezvoltare echilibrată în regiuni și integrând principiile de competitivitate teritorială.

În acest context, noua paradigmă de dezvoltare regională a Republicii Moldova, impune o **aplicare transversală a principiului concentrării asupra tuturor intervențiilor sectoriale și inter-sectoriale, care urmărește în mod special trei aspecte**:

- a) *Concentrarea resurselor*: cea mai mare parte a resurselor urmează a fi direcționate către zonele cu cel mai mare potențial de creștere, care ulterior vor difuza dezvoltarea asupra zonele proxime.
- b) *Concentrarea efortului*: cea mai mare parte a resurselor urmează a fi direcționate către prioritățile de creștere economică.
- c) *Concentrarea cheltuielilor*: fondurile alocate urmează a fi valorificate într-o manieră intensivă, pentru galvanizarea eficienței și eficacității.

Implementarea SNDR 2021-2027 ia în considerație, dar nu depinde de decizia politică privind o eventuală reformă administrativ-teritorială în Republica Moldova.

Implementarea SNDR 2021-2027 va avea la bază finanțările prin intermediul Fondului Național pentru Dezvoltare Regională, alocările disponibile prin alte fonduri sectoriale (ex. FEN, FNDAMR, FR, EFE), contribuțiile autorităților publice locale, precum și oportunitățile de finanțare mobilizate prin intermediul partenerilor internaționali de dezvoltare.

Obiective

În corespundere cu noua paradigmă de dezvoltare regională a Republicii Moldova, **obiectivul strategic al SNDR 2021-2027 constă în sprijinirea creșterii competitivității și dezvoltări durabile a fiecărei regiuni, ajustarea disparităților și creșterea calității vieții cetățenilor”.**

În realizarea obiectivului strategic de dezvoltare regională în Republica Moldova, implementarea SNDR va fi axată următoarele **3 obiective specifice**:

1. Creșterea competitivității și ocupării forței de muncă a regiunilor

- 1) Consolidarea rolului și funcțiilor orașelor în calitate de motoare de creștere a competitivității regiunilor
- 2) Îmbunătățirea mediului antreprenorial în regiuni
- 3) Identificarea și promovarea specializării inteligente în regiuni

2. Sporirea coeziunii teritoriale și prevenirea excluziunii

- 1) Îmbunătățirea infrastructurii tehnico-edilitare de bază în regiuni
- 2) Dezvoltarea infrastructurii de afaceri în regiuni
- 3) Sprijinirea procesului de adaptare a regiunilor la schimbările climatice, prevenirea riscurilor și reziliența în fața dezastrelor.

3. Îmbunătățirea instrumentelor de coordonare și implementare a politicii naționale de dezvoltare regională

- 1) Eficientizarea operațională a cadrului de implementare
- 2) Consolidarea mecanismului de finanțare al proiectelor de dezvoltare regională
- 3) Operaționalizarea Regiunii de Dezvoltare Chișinău.

Obiectiv specific 1: Sprijin pentru creșterea competitivității și ocupării forței de muncă a regiunilor

În prezent, Republica Moldova își bazează creșterea economică în special pe dinamica antreprenorială din mun. Chișinău, în timp ce contribuția celorlalte regiuni continuă să fie limitată. Având o pondere de peste 75% din populația țării, regiunile de dezvoltare din afara mun. Chișinău reprezintă doar 37% din numărul de agenți economici și 28% din cifra de afaceri, 33% din volumul investițiilor capitale și mai puțin de 50% din volumul producției industriale.

În linii generale, economia regiunilor din afara mun. Chișinău se caracterizează prin o competitivitate redusă, reflectată printr-un dinamism investițional și antreprenorial scăzut, economii bazate pe sectorul

agricol, cu o pondere mare a activităților sezoniere, tendințe pronunțate de emigrare a populației active și îmbătrânire a forței de muncă.

În contextul unei competitivități reduse, ponderea în PIB a regiunilor din afara mun. Chișinău (unde locuiesc peste 75% din cetățenii țării) s-a redus la doar 42% în anul 2017, în comparație cu 55% în 2002. În același timp, decalajul indicatorului PRB/locuitor dintre mun. Chișinău și restul teritoriului constituie aproximativ 1:5, fiind caracterizat de o creștere continuă pe parcursul ultimilor decenii.

Respectiv, creșterea competitivității fiecărei regiuni, prin stimularea specializării inteligente în baza avantajelor competitive specifice și utilizării cât mai eficiente a resurselor endogene (materii prime, resurse naturale, resurse umane și competențe), va constitui o prioritate națională de dezvoltare regională pentru perioada 2021-2027.

Există mai multe instituții publice și parteneri de dezvoltare implicați cu intervenții sistemice în acest domeniu. În acest context, pentru asigurarea unei mai bune eficiențe și sinergii a intervențiilor, va fi necesară o abordare integrată și coordonată, care se va propune a fi asigurată prin intermediul Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale. Respectiv, acest obiectiv urmează a fi realizat în corelare și sinergie directă cu implementarea altor documente de politici publice, inclusiv: Strategia națională pentru o economie incluzivă, durabilă și digitală 2030 (în proces de elaborare), Programul național pilot de creare a platformelor industriale multifuncționale 2019-2023, Strategia națională de transport și logistică 2013-2022, ș.a.

Măsura 1.1: Consolidarea rolului și funcțiilor orașelor în calitate de motoare de creștere a competitivității regiunilor

O provocare majoră pentru sporirea competitivității regiunilor o constituie situația social-economică a orașelor regionale, menite să acționeze ca centre de competitivitate și poli de creștere. În prezent, nici un oraș din Republica Moldova (inclusiv mun. Bălți – al doilea oraș al țării) nu dețin suficiente capacități endogene pentru a-și valorifica pe deplin potențialul de dezvoltare în calitate de poli de creștere, fiind în incapacitate de a difuza prosperitate pentru teritoriile rurale adiacente pe care le polarizează, astfel fiind afectată negativ competitivitatea și ritmurile de creștere economică a Republicii Moldova.

Intervențiile aferente acestei măsuri vor fi axate pe următoarele trei direcții prioritare:

1. Dezvoltarea unei rețele de orașe – poli de creștere regională
2. Accelerarea dezvoltării mun. Bălți în calitate de pol național de dezvoltare
3. Revitalizarea economică și socială a orașelor mici în calitate de catalizatori ai dezvoltării rurale inteligente

Dezvoltarea rețelei de orașe—poli de creștere

Pe parcursul doar a ultimilor 15 ani, cu asistența partenerilor internaționali de dezvoltare, au fost efectuate trei analize distincte (în 2004, 2012 și 2019), în baza unor metodologii complexe, în vederea determinării centrelor urbane din Republica Moldova care dețin potențial pentru a deveni poli de creștere regională. Toate aceste analize au rezultat în identificarea și recomandarea a 6 municipii pentru a fi sprijinite în vederea dezvoltării lor în calitate de poli de creștere: Cahul, Ungheni, Soroca, Orhei, Comrat și Edineț.

O analiză detaliată a nivelului de dezvoltare a acestor municipii relevă că aceste 6 municipii – propuse pentru a se dezvolta ca poli de creștere înregistrează carențe serioase la toate capitolele de dezvoltare,

ceea ce afectează dramatic capacitatea lor de a acționa ca locomotive de dezvoltare regională. Mai mult, nici unul din aceste municipii nu corespunde nici criteriilor minime de definire a localităților urbane cu statut de municipiu în corespundere cu Legea nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, înregistrând carențe la majoritatea indicatorilor de dezvoltare social-economică, a infrastructurii de utilități publice sau serviciilor publice.

În acest sens, **odată cu aprobarea Programului Național de dezvoltare a orașelor – poli de creștere** (elaborat în 2020 cu asistența GIZ), urmează implementarea lui efectivă care are la bază următoarele direcții și ținte de intervenție:

1. Îmbunătățirea mobilității și calității infrastructurii de acces și a legăturilor acestora cu zonele înconjurătoare, care va ținti:
 - Creșterea ponderii drumurilor locale de calitate îmbunătățită în orașele – poli de creștere până la minimum 50% (în 2019 indicatorul a constituit în medie 35%).
 - Asigurarea funcționării de servicii îmbunătățite de transport public urban în fiecare municipiu și acoperirea a minimum 85% din teritoriu (în 2019 în 5 din 6 municipii nu funcționează în general transport public urban).
2. Dezvoltarea și echiparea infrastructurilor și serviciilor de suport economic pentru a stimula competitivitatea, care va ținti:
 - Creșterea salariului mediu în orașele – poli de creștere până la cel puțin media națională (în anul 2019 media pe 6 municipii a constituit 70-90%).
 - Creșterea ratei de acoperire cu locuri de muncă (cu excepția celor cu finanțare din buget) în orașele – poli de creștere până la cel puțin 55% față de numărul populației în vârstă aptă de muncă (în anul 2019 indicatorul pe municipii a constituit 30-50%).
 - Creșterea capacității fiscale a orașelor – poli de creștere până la minimum 70% din nivelul mun. Chișinău (în anul 2019 indicatorul a constituit 34-67%).
3. Sprijinirea dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii (infrastructură și servicii de suport, inovații, digitalizare, specializare inteligentă, etc.)
4. Revitalizarea urbană și dezvoltarea infrastructurii spațiilor publice, care va ținti:
 - Dotarea fiecărui oraș – poli de creștere cu o infrastructură minimă de spații publice. Îmbunătățite: un centru civic revitalizat, o zonă de recreere de calitate și un complex sportiv multifuncțional dotat inclusiv cu bazin acoperit.
5. Modernizarea infrastructurii tehnico-edilitare și rețelelor de utilități publice, care va ținti:
 - Creșterea nivelului de acoperire cu servicii centralizate de canalizare până la minimum 70% (în 2019 media cumulativă pe orașe – poli de creștere a fost de 57%).
 - Creșterea nivelului de acoperire cu servicii de iluminare nocturnă până la minimum 80% (în 2019 media cumulativă pe orașe – poli de creștere a fost de 68%).
 - Asigurarea cu SEAU funcționale a tuturor orașelor – poli de creștere (în anul 2019 SEAU nu existau deloc sau funcționau doar parțial în 4 din 6 municipii).

Accelerarea dezvoltării mun. Bălți în calitate de poli național de dezvoltare

Una dintre principalele cauze ale perpetuării modelului monopolar de dezvoltare a Republicii Moldova și concentrării dezechilibrate a resurselor în mun. Chișinău l-a constituit marginalizarea și periferizarea economică, socială, culturală, educațională și administrativă a mun. Bălți. În ultimii 30 de ani populația mun. Bălți s-a redus cu peste 20%, ceea ce este mai mult decât declinul demografic din alte orașe din țară (spre exemplu, Soroca și Cahul – 17%, Ungheni – 13%, Comrat – 10%). Mai mult, mun. Bălți a se caracterizează de aceleași tendințe de emigrare a populației tinere și active, ca și celelalte regiuni din țară. În prezent, cu excepția creșterii industriale concentrate în Zona Economică Liberă și bazată pe naveta forței de muncă relativ ieftine din raioanele proxime, mun. Bălți este caracterizat de un decalaj enorm față de mun. Chișinău. Astfel, raportat per locuitor, volumul comerțului în mun. Bălți

constituie 31% față de nivelul Chișinăului, a construcțiilor – 27%, a numărului de agenți economici – 47%, a cifrei de afaceri agenților economici – 43%.

Mai mult, conform datelor anului 2019, salariul mediu în mun. Bălți este chiar mai mic decât media națională și cu sub 20% sub nivelul mun. Chișinău. Cu o pondere de 3,8% în populația Republicii Moldova, mun. Bălți valorifică doar 1,1% din totalul investițiilor locative din țară și cca 1% din investițiile din Bugetul de Stat.

În acest sens, se prevede elaborarea și implementarea unui **Program Național de accelerare a dezvoltării mun. Bălți în calitate de pol național de dezvoltare**, care se va baza pe următoarele obiective prioritare:

1. Sprijinirea consolidării rolului și funcțiilor mun. Bălți în calitate de al doilea oraș al țării, pentru creșterea atractivității față de investitori și forța de muncă tânără și calificată, care va ținti:
 - Sprijinirea revitalizării urbanistice a centrului pietonal al orașului în calitate de simbol urbanistic al unui oraș – pol național de dezvoltare.
 - Sprijinirea dotării mun. Bălți cu infrastructură minimă de polarizare îmbunătățită: un palat al sporturilor multifuncțional de importanță națională și o zonă de recreere și agrement de importanță națională.
 - Sprijinirea organizării anuale a cel puțin 2 evenimente de importanță internațională (economice, sportive sau/și culturale).
 - Sprijinirea consolidării axei Chișinău-Orhei-Sângerei-Bălți în calitate de principal coridor economic al țării.
 - Dinamizarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii.
2. Promovarea unei mai bune conectivități naționale și internaționale, care va ținti:
 - Analiza oportunității și fezabilității relansării și modernizării aeroportului internațional Bălți-Leadeni (prin parteneriat public-privat).
 - Accelerarea eforturilor de reabilitare și modernizare a tronsoanelor restante ale coridoarelor rutiere de conexiune națională și internațională a mun. Bălți (M5: frontiera cu Ucraina – Criva – Bălți, R6: Bălți
 - Sângerei – Orhei și R16: Bălți – Fălești – Sculeni – granița cu România).
 - Sprijinirea reabilitării urbanistice a principalelor artere de transport ale orașului și intrărilor în municipiu (minim 50% din arterele principale).
3. Sprijinirea schimbărilor structurale a economiei locale pentru susținerea unei creșteri economice inteligente bazate pe avantajele competitive regionale, care va ținti:
 - Sprijinirea dezvoltării sectorului TIC în calitate de specializare alternativă inteligentă a municipiului, inclusiv prin consolidarea învățământului universitar de specialitate.
 - Sprijinirea diversificării economiei locale și cuceririi sectoarelor cu valoare adăugată înaltă.
 - Creșterea salariului mediu în mun. Bălți până la cel puțin 110% față media națională.

Revitalizarea economică și socială a orașelor mici în calitate de catalizatori ai dezvoltării rurale inteligente

Republica Moldova a moștenit din perioada sovietică o rețea extinsă de orașe mici, localizate foarte uniform în teritoriul țării, având un rol foarte important de deservire economică, socială, culturală și educațională a localităților rurale proxime. Tradițional, aceste orașe mici aveau un rol major în procesarea materiei prime agro-alimentare, sprijinind crearea valorii adăugate sporite prin agregarea economiilor rurale mici. Anterior tranziției, concentrarea economică a însemnat o creștere economică integrată, bazată pe beneficiile economiilor de aglomerare. Ulterior, a avut loc o dezindustrializare

dramatică a acestor orașe mici, ceea ce a amplificat problemele în zonele rurale proxime, favorizând emigrarea și o specializare agricolă bazată pe produsele cu cea mai mică valoare adăugată (cerealierele).

În termen mediu și lung, mărirea masei economice și demografice a orașelor mici trebuie să fie una dintre prioritățile naționale ale Republicii Moldova, în contextul sprijinirii unui proces durabil de urbanizare a țării. Va fi nevoie de mobilizarea unor resurse consistente pentru proiecte integrate cu viziune și impact atât pe termen scurt cât și lung privind creșterea atractivității orașelor mici prin crearea unei economii reziliente și favorabile incluziunii, infrastructură conectivă, investiții în calitatea vieții. Un mare potențial îl are dezvoltarea sectorului agroalimentar, susținând dezvoltarea zonei rurale din proximitate. De asemenea este importantă încurajarea și susținerea acelor proiecte strategice care facilitează diversificări funcționale a orașelor, mai ales în contextul dezvoltării activităților orientate la export.

Respectiv, una dintre prioritățile SNDR 2021-2027 va consta în **sprijinirea procesului de reindustrializare și îmbunătățire a condițiilor de trai în orașele mici - ca premisă pentru revitalizarea economică și socială a zonelor rurale proxime.**

Măsura 1.2: Îmbunătățirea mediului antreprenorial în regiuni

Pentru consolidarea competitivității, regiunile de dezvoltare au nevoie stringentă de sprijin în creșterea abilităților antreprenoriale a locuitorilor, atât în calitate de angajatori, cât și de angajați – aceasta reprezentând una dintre condițiile de bază pentru dezvoltarea unor economii regionale competitive. Prin urmare, oferirea condițiilor necesare în acest sens va facilita dezvoltarea sectorului privat, la crearea de locuri de muncă decente și înalt calificate, la creșterea productivității și, respectiv, a salariilor, la sporirea transferului de know-how și inovații și va permite flexibilizarea economiei – elementele decisive în condițiile unui mediu economic extern dinamic și incert. Aceste procese vor duce la creșterea nivelului veniturilor populației din surse durabile: activitatea salarială și de antreprenariat.

Astfel, în perioada 2021-2027, **un accent sporit va fi pus pe îmbunătățirea mediului de afaceri, fiind asigurată prin intervenții sistemice orientate spre, dezvoltarea antreprenorialului și sporirea atractivității turistice în regiuni:**

Dezvoltarea mediului antreprenorial

- 1) Dezvoltarea de abilități și competențe în cadrul infrastructurilor de afaceri: programe de incubare, acceleratoare regionale, dezvoltarea de hub-uri de competențe (în conformitate cu specializarea inteligentă a regiunilor).
- 2) Programe regionale de formare profesională (continuă) și antreprenorială în conformitate cu specializarea inteligentă a regiunilor;
- 3) Proiecte de sprijin a inovării pentru mediul privat.
- 4) Sprijinirea consolidării și dezvoltarea rețelelor de cooperare economică între localități.
- 5) Sprijinirea creșterii competitivității economiilor rurale prin dezvoltarea infrastructurii post-recoltare și de procesare a producției agricole, sprijinirea agriculturii "verzi"/ecologice și a dezvoltării lanțurilor valorice.

Sporirea atractivității turistice

- 1) Intervenții sistemice de sprijinire a diversificării economiilor rurale non agricole, în special prin dezvoltarea activităților turistice și industriilor artizanale, în baza valorificării avantajelor competitive și clusterizare micro-regională.

- 2) Crearea, reabilitarea și extinderea infrastructurii de agrement;
- 3) Reabilitarea și modernizarea drumurilor de acces și a infrastructurii aferente către obiectivele turistice de importanță regională și națională;
- 4) Amenajarea obiectivelor turistice naturale și antropice de utilitate publică precum și dotarea cu infrastructură conexă de utilități publice.
- 5) Dezvoltarea și promovarea programelor de formare a competențelor în domeniul turism.

Măsura 1.3: Identificarea și promovarea specializării inteligente în regiuni

În contextul promovării competitivității care să susțină accelerarea creșterii economice în regiuni, este nevoie ca fiecare regiune să-și identifice și să-și prioritizeze cele mai promițătoare sectoare și nișe cu potențial de specializare inteligentă, unde impactul economic al intervențiilor va fi cel mai mare.

Specializarea inteligentă pornește de la premisa că nici o regiune nu are suficiente resurse pentru a putea fi competitivă în toate domeniile, motiv pentru care este mult mai eficace să își identifice ariile în care poate face diferența în competiția globală și să își focalizeze apoi atenția pe acele arii în efortul de inovare. Conform conceptului de bază de specializare inteligentă, fiecare regiune are un potențial unic, ancorat în specificul local, care poate fi deblocat prin anumite măsuri, contribuind la creșterea competitivității prin inovare. Inovarea se întâmplă la nivelul companiilor din regiune prin suportul ecosistemului regional de inovare, format din instituții de învățământ, structuri de cercetare, ONG-uri catalizatoare, centre de transfer tehnologic, agenții de finanțare, la care se adaugă resursele umane, materiale financiare și capitalul social din regiune.

Totodată, promovarea specializării inteligente este profund legată de conceptul de „clusterizare economică”, care este reprezentată de concentrarea geografică a companiilor și instituțiilor interconectate, axată pe lanțurile valorice conexe. Promovarea dezvoltării clusterelor este considerată o abordare atractivă pentru stimularea economiilor regionale, care ar putea genera un impact semnificativ pe termen mediu, cu potențial înalt de vizibilitate și expansiune. Este dovedit că competitivitatea sectorului privat depinde de co-localizarea geografică și de cooperarea companiilor din același sector, care produce așa-numita „eficiență colectivă” și „competitivitate teritorială colectivă”. Clusterizarea regională a sectoarelor economice este deosebit de sensibilă în Moldova, unde sectorul privat este dominat de întreprinderi micro, mici și mijlocii, cu o cooperare slabă între ele.

În anul 2013, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Strategia de inovare, cercetare și dezvoltare pentru perioada 2013-2020. Ulterior, în 2017, au fost întreprinse mai multe eforturi în direcția elaborării unei foi de parcurs pentru promovarea specializării inteligente în Republica Moldova, inclusiv la nivel regional. În acest sens au fost elaborate și aprobate „Concepția dezvoltării clusteriale a sectorului industrial al Republicii Moldova”, Foaia de parcurs pentru ameliorarea competitivității și Raportul ”Cartografierea potențialului economic, inovator și științific în Republica Moldova” unde au fost analizate inclusiv potențialele sectoare relevante pentru specializare inteligentă la nivelul fiecărei regiuni de dezvoltare.

Totuși, la moment, regiunile sunt abia la începutul procesului de conștientizare a necesității și oportunității fundamentării procesului de dezvoltare economică în baza unei viziuni de specializare regională inteligentă.

În acest, context, **una dintre prioritățile – cheie ale SNDR 2021-2027 va consta în sprijinirea fiecărei regiuni de dezvoltare să-și evalueze avantajele competitive și să-și definească sectoarele prioritare de specializare inteligentă**, în vederea creșterii competitivității și avansării integrării în lanțurile valorice globale și atenuării impactului rămânării în urmă în ceea ce privește adaptarea la noile tehnologii.

Obiectiv specific 2: Sporirea coeziunii teritoriale și prevenirea excluziunii

Prioritatea creșterii competitivității trebuie sincronizată cu eforturi guvernamentale sistemice de sprijinire a zonelor defavorizate și prevenirii marginalizării localităților periferice și lipsite de potențial de dezvoltare. În prezent, după nivelul de dezvoltare, decalajul dintre UAT extreme (cea mai dezvoltată vs cea mai puțin dezvoltată) este enorm. Astfel, decalajul după indicele de deprivare economică este de 1:12 (mun. Chișinău vs raionul Nisporeni), iar decalajul după infrastructură este de 1:28 (mun. Chișinău vs raionul Dondușeni).

Totodată, este cazul de menționat că pentru Republica Moldova coeziunea teritorială are un caracter specific și unic pentru întreg teritoriul european, determinat de gradul înalt de ruralitate. Republica Moldova continuă să fie cea mai puțin urbanizată țară din Europa, unde peste 57% din populație (cca 1,7 milioane cetățeni) continuă să locuiască în localități de tip rural, caracterizate de o infrastructură înapoiată și o subdezvoltare economică pronunțată.

Totodată, o problemă extrem de sensibilă a dezvoltării rurale în Republica Moldova constă în fărâmițarea administrativ-teritorială excesivă și, respectiv, o capacitate administrativă și financiară extrem de scăzută a autorităților publice locale de a genera și implementa politici locale eficiente de dezvoltare.

Respectiv, spre deosebire de specificul politicii de dezvoltare regională din absoluta majoritate a statelor Uniunii Europene, care pun un accent excesiv pe dezvoltare urbană, Republica Moldova este nevoită în continuare să acorde o atenție mult mai sporită dezvoltării rurale, inclusiv facilitând urbanizarea satelor mari.

În același timp, politica de dezvoltare regională pentru perioada anilor 2021-2027 trebuie să ia în considerație 3 aspecte extrem de importante: conform estimărilor SND "Moldova 2030" în perioada următoare va continua procesul de urbanizare, prognozându-se că anual cca. 20-30 mii de cetățeni vor emigra de la sate spre orașe, majoritatea localităților rurale au înregistrat deja un declin demografic de 30-35%, ceea ce impune o abordare mult mai inovativă și specifică privind dezvoltarea infrastructurii utilităților publice și se înregistrează un deficit de abilități antreprenoriale, în rezultatul emigrării semnificative a persoanelor tinere și calificate pe parcursul ultimilor 30 ani. În acest context, sunt necesare soluții inovative, care ar permite maximizarea impactului intervențiilor, luând considerare necesitățile investiționale enorme și posibilitățile modeste ale Bugetului de Stat.

Implementarea acestui obiectiv urmează a fi realizată în convergență și complementaritate directă cu implementarea altor documente de politici publice confluente, inclusiv: Strategia națională de dezvoltare agricolă și rurală 2021-2030, Strategia națională de alimentare cu apă și sanitație (2014-2030).

Măsura 2.1: Îmbunătățirea infrastructurii tehnico-edilitare de bază

În ciuda progreselor înregistrate în ultima perioadă, infrastructura de utilități publice în regiuni continuă să fie extrem de subdezvoltată, existând încă un decalaj foarte mare față de țintele naționale fixate în SND "Moldova 2030":

Tabelul 17: Necesități de accelerare a dezvoltării utilităților publice

#	Indicatori	Ținta SND "Moldova 2030" pentru anul 2026	Situația în 2019 pe regiuni de dezvoltare			
			Nord	Centru	Sud	UTAG
1.	Acoperirea cu servicii centralizate de aprovizionare cu apă	85%	45,1%	65,3%	84,8%	81%
2.	Acoperirea cu servicii centralizate de canalizare	75%	23,2%	17,4%	15,6%	18%
3	Acoperirea cu servicii de management a deșeurilor	60%	30,9% în anul 2017 (conform SND "Moldova 2030)			

Totodată, în mai mult de jumătate de localități, calitatea apei din apeduct nu corespunde cerințelor normative minime înaintate față de apa potabilă.

Stații de epurare a apelor uzate funcționează în mai puțin de 5% din localitățile rurale.

În peste 90% din localitățile rurale lipsește serviciul public de evacuare a deșeurilor menajere, iar infrastructura poligoanelor de depozitare este subdezvoltată și în cea mai mare parte nu corespunde normelor ecologice în vigoare.

Astfel, în vederea reducerii decalajelor între mediile rezidențiale privind standardul de viață a locuitorilor și creșterea atractivității localităților rurale **se impune continuarea și extinderea eforturilor conjugate din toate sursele posibile ce vizează dezvoltarea infrastructurii tehnico-edilitare în toate regiunile țării**, eforturile urmând a fi îndreptate spre următoarele direcții prioritare:

- Sprijinirea dezvoltării infrastructurii edilitare de bază (aprovizionarea cu apă, canalizare și tratarea apelor uzate, managementul deșeurilor și îmbunătățirea infrastructurii drumurilor) prin promovarea regionalizării și cooperării intercomunitare (intervenții pentru arii cu impact de minimum 20 mii locuitori).
- Sprijinirea transformării graduale a operatorilor de utilități publice din orașele – centre raionale în operatori regionali care vor acoperi cu servicii și localitățile rurale proxime, aflate într-o rază de 5-30 kilometri depărtare.

În general, urmează a fi conjugate eforturile tuturor actorilor implicați pentru sprijinirea dotării localităților rurale cu infrastructură edilitară de bază, astfel încât să devină posibilă atingerea țințelor fixate în SND "Moldova 2030".

Măsura 2.2: Dezvoltarea infrastructurii de suport pentru afaceri

Pe parcursul ultimilor 15 ani în Republica Moldova s-a dezvoltat o infrastructură extinsă de structuri de sprijinire a afacerilor, inclusiv 7 Zone Economice Libere cu 34 de sub-zone, 10 parcuri industriale și 11 incubatoare de afaceri. Totodată, începând cu anul 2019 a demarat procesul de creare și dezvoltare a 18 platforme industriale multifuncționale în regiuni. Totuși, chiar dacă au fost înregistrate anumite progrese sesizabile în activitatea acestor structuri de sprijinire a afacerilor, privite în

ansamblu, rezultatele obținute de aceste structuri continuă să fie modeste, volumul investițiilor atrase și numărul de locuri de muncă create fiind departe de așteptări, iar serviciile conexe, menite să sprijine dezvoltarea întreprinderilor, prestate în cadrul acestor instituții sunt încă slab dezvoltate, limitându-se la competențe antreprenoriale de bază. Mai multe restanțe de infrastructură, inclusiv deficitul dotărilor tehnico-ingenerești a teritoriilor ZEL-urilor și parcurilor industriale continuă să se perpetueze, impunând necesitatea unor intervenții care ar asigura funcționalitatea deplină și eficiența a structurilor date.

În acest sens, o prioritate a SNDR 2021-2027 va consta în **consolidarea și extinderea infrastructurii de afaceri în fiecare regiuni de dezvoltare:**

- a) Extinderea și diversificarea infrastructurii existente de sprijin pentru dezvoltarea afacerilor (incubatoare și acceleratoare de afaceri, centre de inovare tehnologică, centre de business, etc.).
- b) Sprijinirea dotării cu infrastructură tehnico-edilărie a Parcurilor Industriale și sub-Zonelor Economice Libere pentru valorificarea oportunităților investiționale
- c) Sprijinirea dezvoltării și promovării platformelor industriale micro-regionale pentru creșterea atractivității și ocupării forței de muncă
- d) Susținerea activității clusterelor inovative și ale altor structuri și rețele de cooperare precum și a activităților de promovare economică.

Măsura 2.3: Sprijinirea procesului de adaptare a regiunilor la schimbările climatice, prevenirea riscurilor și reziliența în fața dezastrelor

Conform estimărilor SND "Moldova 2030", impactul schimbărilor climatice se prezintă ca una din cele trei vulnerabilități majore de dezvoltare a Republicii Moldova în perioada următoare, alături de problemele demografice și economice. În mod special, vulnerabilitatea față de schimbările climatice se referă la mediul rural, seceta reprezentând fenomenul cu cel mai mare impact asupra dezvoltării în următoarele decenii. Frecvența medie a secetelor deja constituie 1-2 episoade pe parcursul unui deceniu în regiunea de nord, 2-3 în regiunea centrală și 5-6 în regiunea de sud, anticipându-se o înrăutățire a situației în următoarele decenii.

Impactul negativ al climei aride va fi resimțit în reducerea productivității culturilor agricole, inclusiv a grâului, porumbului, strugurilor, legumelor, culturilor tehnice și furajere, cu o diferențiere a consecințelor între regiunile țării. În acest context, SND "Moldova 2030" impune intervenții sistemice privind utilizarea eficientă a apei, tranziția la soiuri de plante mai rezistente la secetă și școlarizarea continuă a fermierilor. Totodată, modelările la nivelul sectorului de apă efectuate de Banca Mondială sugerează că chiar și în absența schimbărilor climatice, creșterea cererii pentru apa folosită în scopuri de irigare oricum va cauza deficit de apă în următoarele decenii.

Respectiv, o prioritate a politicii naționale de dezvoltare regională pentru perioada 2021-2027 va fi axată pe abordarea celor mai stringente probleme de mediu, fiind amplificat sprijinul pentru realizarea următoarelor direcții prioritare:

- a) Sprijinirea tranziției la o economie circulară, pentru o mai bună valorificare a resurselor naturale și eficientizării activităților economice.
- b) Îmbunătățirea eficienței energetice și creșterea ponderii energiei regenerabile, pentru reducerea emisiilor de CO₂.

Obiectiv specific 3: Îmbunătățirea mecanismelor și instrumentelor de coordonare și implementare a politicii naționale de dezvoltare regională

Realizarea Obiectivului specific 3 reprezintă o premisă obligatorie pentru asigurarea implementării eficiente și eficace a Obiectivelor specifice 1 și 2 din cadrul prezentei Strategii. Acest Obiectiv specific vizează îmbunătățirea managementului procesului de implementare, care este încă la o etapă tranzitorie de dezvoltare și consolidare. În acest sens, intervențiile necesare pentru perfecționarea mecanismelor și instrumentelor de coordonare, implementare și evaluare a politicii naționale de dezvoltare regională, urmează a fi realizate pe câteva paliere. Totodată, obiectivul dat nu vizează doar consolidarea mecanismelor și instrumentelor deja existente, ci prevede și crearea altor noi, menite să asigure aplicarea practică a abordării intersectoriale a politicii de dezvoltare regională, inclusiv aprofundarea cooperării dintre toți actorii implicați în procesul de implementare.

Principala provocare de până acum în implementarea politicii de dezvoltare regională a constat în faptul că nu s-a reușit impunerea unei abordări integrate și unice de planificare, coordonare și evaluare a investițiilor publice sectoriale direcționate spre dezvoltarea regiunilor. Pe această dimensiune, structurile de coordonare, atât la nivel central, cât și regional, necesită a fi re-conceptualizate, iar atribuțiile lor revăzute, în baza unor noi reglementări instituționale.

Un alt aspect ce necesită a fi îmbunătățit este modul în care se finanțează proiectele de dezvoltare regională. Pe acest palier, pe de o parte, atestăm existența unui decalaj mare dintre resursele mobilizate și necesitățile reale de dezvoltare regională. Pe de altă parte, se remarcă o fragmentare, iar deseori chiar ne-sincronizare a instrumentelor și programelor guvernamentale de finanțare a proiectelor regionale, precum FNDAMR, FEN, FEE, Fondul Rutier, ș.a. La moment, sinergia și corelarea acestor fonduri încă nu este pe deplin asigurată. Respectiv, măsurile preconizate pe acest obiectiv vizează consolidarea managementului financiar aferent politicii naționale de dezvoltare regională.

Nu în ultimul rând, se cere abordarea unei restanțe fundamentale încă din ciclurile anterioare de planificare strategică: crearea și operaționalizarea RD Chișinău (Consiliul Regional de Dezvoltare și Agenția de Dezvoltare Regională), urmate de un program complex de consolidare a capacităților instituționale, elaborare a cadrului strategic de politici și de mobilizare adițională de resurse financiare (pentru a afecta nivelul anterior al finanțărilor destinate celorlalte regiuni).

Măsura 3.1: Eficientizarea operațională a cadrului de implementare

Conform cadrului legislativ în vigoare, CNCDR este organul suprem de coordonare a politicii de dezvoltare regională. În acest sens, CNCDR aprobă, promovează și coordonează la nivel național obiectivele politicii de dezvoltare regională. CNCDR este responsabil de aprobarea instrumentelor de implementare și finanțare, precum și de supravegherea și controlul modului de utilizare a mijloacelor FNDR.

Totodată, o atribuție importantă a CNCDR constă în ghidarea procesului de colaborare dintre entitățile implicate în proces. Analiza activității CNCDR atestă că această structură instituțională încă nu a reușit să-și valorifice în totalmente competențele prevăzute.

Procesul de reformă instituțională, reorganizare a câtorva ministere într-un singur minister (MADRM) a afectat capacitatea operațională și funcțională a autorității naționale responsabile de implementarea politicii de dezvoltare regională.

Însăși ministerul necesită o reorganizare și consolidare instituțională. Totodată, în temeiul creșterii responsabilității ministerului pentru coordonarea politicii de dezvoltare la nivel intersectorial, atribuțiile și competențele acestuia urmând a fi revăzute și ajustate corespunzător.

În ceea ce privește Consiliile Regionale de Dezvoltare, se evidențiază disfuncționalități sesizabile de funcționalitate, cauzate în special de componența lor greoaie și supra-aglomerată.

Respectiv, una dintre prioritățile majore ale SNDR 2021-2027 va fi axată pe **abordarea punctuală a breșelor existente în buna funcționare a cadrului de reglementare, precum și optimizarea și eficientizarea activității structurilor instituționale implicate în proces**, la bază fiind următoarele direcții prioritare:

- a) Perfecționarea cadrului legal în vederea clarificării și optimizării mecanismelor de colaborare inter-instituțională la nivel de CNCDR, inclusiv cu ghidarea exhaustivă a formelor de inter-corelare a politicilor sectoriale (acord, protocol) într-o abordare guvernamentală unică și integrată.
- b) Reorganizarea și consolidarea instituțională a CNCDR în calitate de coordonator strategic inter-sectorial al procesului de implementare a politicii naționale de dezvoltare regională, care urmează a fi concepută ca o "umbrelă inter-sectorială" de cooperare și interacțiune instituțională.
- c) Îmbunătățirea prevederilor cadrului legal, astfel încât CNCDR să preia funcția și rolul de coordonator strategic al procesului de validare, coordonare, evaluare și monitorizare a tuturor programelor și instrumentelor care țin de procesul de dezvoltare teritorială, indiferent de instituția coordonatoare.
- d) Consolidarea instituțională a autorității naționale de coordonare a dezvoltării regionale și abilitarea ei cu rolul de elaborare și coordonare a implementării programelor integrate de dezvoltare, pe termen mediu și lung care să asigure și complementarea resurselor sectoriale naționale dar și internaționale pentru dezvoltarea regională.
- e) Restructurarea instituțională a Consiliilor Regionale de Dezvoltare, în vederea optimizării și eficientizării componenței și modului de funcționare.
- f) Creșterea rolului CRD în procesul de coordonare și planificare, în calitate de principală instituție decizională la nivel regional.

Totodată, continuă să se perpetueze 4 grupuri de carențe, care necesită a fi soluționate pentru **creșterea eficienței implementării proiectelor investiționale de dezvoltare regională**, inclusiv:

În linii generale, actualul cadru de implementare a politicii de dezvoltare regională demonstrează o un nivel satisfăcător de funcționalitate și operabilitate. Totuși, continuă să se perpetueze

- a) *Carențe în planificarea resurselor.* Analiza implementării SNDR 2016-2020 a arătat că peste 55% din proiectele aprobate nu fost finalizate în termenii în termenii planificați sau nici măcar nu au fost inițiate. Respectiv, urmează a fi revizuite aspectele procedurale și tehnice aferente procesului de planificare, în vederea creșterii indicatorilor de performanță pentru perioada următoare de programare.
- b) *Carențe în sinergizarea financiară.* Deși pentru implementarea proiectelor de dezvoltare regională s-a reușit atragerea unui volum substanțial de resurse financiare adiționale din partea partenerilor de dezvoltare (67,9 mil. euro în perioada 2016-2020), nivelul de coparticipare a beneficiarilor rămâne a fi la un nivel nesatisfăcător. Totodată, sinergizarea dintre FNDR și celelalte fonduri naționale de dezvoltare continuă să aibă mari rezerve de avansare.
- c) *Carențe în managementul proiectelor.* În contextul consolidării instituționale a Agențiilor de Dezvoltare Regională, continuă să existe dificultăți sesizabile în privința eficienței managementului

proiectelor investiționale, reflectate în special de restanțele de standardizare a proceselor manageriale și instituționalizarea încă nesatisfăcătoare a sistemului de atribuire a indicatorilor de performanță. Totodată, o altă problemă majoră rămâne a fi nivelul redus de implicare și responsabilizare a beneficiarilor, atât la etapa de implementare, cât și la etapa post-implementare (responsabilitățile de mentenanță adecvată a infrastructurii nou-create).

- d) *Carențe în organizarea proceselor de monitorizare și evaluare.* În perioada anterioară, datorită implementării unei abordări sistemice de trasabilitate a rezultatelor, a fost substanțial îmbunătățit sistemul de monitorizare și evaluare a implementării politicii de dezvoltare regională la nivel de obiective. Totodată, continuă să fie deficitară monitorizarea la nivel de proiecte investiționale, datorită faptului că structura actuală a organigramei Agențiilor de Dezvoltare Regională nu permite detașarea separată a funcțiilor de monitorizare a proiectelor precum și din cauza delimitării instituționale insuficiente a responsabilităților legate de procesele de monitorizare și evaluare.

În acest context, **eficientizarea operațională a instituțiilor de dezvoltare regională rămâne a fi o prioritate majoră și pentru perioada următoare de programare 2021-2027.** În acest sens, se prevăd intervenții sistemice, care vor fi axate pe următoarele direcții prioritare:

- a) Consolidarea proceselor de planificarea a resurselor prin stabilirea unor proceduri coerente și extinderea parteneriatelor în implementarea proiectelor de dezvoltare regională.
- b) Optimizarea proceselor de gestionare a proiectelor în cadrul Agențiilor de Dezvoltare Regională și stabilirea unor abordări sistemice și standardizate în bază de indicatori de performanță.
- c) Capacitarea Agențiilor de Dezvoltare Regională pentru avansarea procesului de mobilizare de finanțări adiționale (inclusiv co-finanțări) și consolidarea parteneriatelor cu alți parteneri de dezvoltare.
- d) Dezvoltarea premiselor instituționale pentru funcționarea eficientă a mecanismelor de monitorizarea și evaluare a proiectelor de dezvoltare regională.

Măsura 3.2: Consolidarea mecanismului de finanțare al proiectelor de dezvoltare regională

Tranziția la noua paradigmă a politicii naționale de dezvoltare regională impune consolidarea cooperării interministeriale în vederea optimizării alocării mijloacelor publice pentru atingerea unor rezultate conjugate și avansarea creării unei platforme de coordonare a intervențiilor financiare sectoriale la nivel regional. În acest sens, în conformitate cu prevederile legale, politica națională de dezvoltare regională nu trebuie să se limiteze la sursele alocate prin intermediul Fondului Național pentru Dezvoltare Regională, dar ar trebui să se bazeze inclusiv pe sinergia cu alte instrumente financiare conexe și confluențe.

Totodată, urmează a fi găsite soluții eficiente și sistemice pentru o mai bună implicare a sectorului privat în procesul de finanțare a intervențiilor de dezvoltare regională, care la moment continuă să fie la un nivel extrem de redus.

Respectiv, în contextul SNDR 2021-2027 urmează a fi abordată o serie de **intervenții sistemice de consolidare a managementului financiar aferent politicii naționale de dezvoltare regională**, care vor fi axate pe următoarele direcții prioritare:

- a) Stabilirea unui instrument integrator de finanțare a proiectelor de dezvoltare regională și asigurarea unei mai bune sinergii cu celelalte fonduri de dezvoltare (Fondul Național de dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural, Fondul Ecologic Național, Fondul Rutier, Fondul de Eficiență Energetică, ș.a.)

- b) Perfecționarea mecanismului de cofinanțare a proiectelor de dezvoltare regională și avansarea mecanismului de co-implementare a proiectelor în vederea extinderii numărului de parteneriate și asigurarea a sinergizării eforturilor în domeniile cheie de intervenție.
- c) Sporirea gradului de motivare și implicare financiară a sectorului privat în procesul de implementarea proiectelor de dezvoltare regională.

Măsura 3.3: Operaționalizarea Regiunii de Dezvoltare Chișinău

Relativa „bunăstare” și rolul dominant al capitalei în comparație cu restul țării este nu atât meritul propriu al mun. Chișinău, cât rezultatul „statutului de capitală” și dividendelor din contrastul „centru-periferie”, care s-a amplificat în condițiile pieței libere și reducerii funcțiilor regulatorii ale statului. Conservarea situații existente va amplifica și mai mult clivajul dintre indicatorii de dezvoltare ai capitalei în comparație cu „restul țării” și va menține iluzia unei bunăstări relative, diminuând din calitate și cantitatea eforturilor de exploatare a resurselor interne de dezvoltare.

În acest sens, urmează o regândire a modelului de dezvoltare a mun. Chișinău, care ar trebui să se bazeze în special pe integrarea în economia macro-regională și globală, creșterea exporturilor, atragerea investițiilor străine și includerea activă în competiția dintre orașele și regiunile europene. Realizarea acestui deziderat nu poate fi obținută doar cu forțele autorităților municipale, fiind nevoie de un parteneriat larg și aprofundat cu autoritățile publice centrale.

Din această perspectivă, una dintre restanțele majore în implementarea prevederilor Legii nr. 438/2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova - întârzierea creării și operaționalizării Regiunii de Dezvoltare Chișinău, care a fost cauzată atât din considerente financiare, cât și de incertitudinile conceptuale privind modul de organizare și funcționare a CRD și ADR, în contextul existenței unor structuri municipale funcționale ale autorităților publice locale, necesită a fi lichidată, iar RD Chișinău trebuie instituționalizată.

Operaționalizarea RD Chișinău și instituționalizarea structurilor regionale se va confrunta cu impedimente de ordin juridico-instituțional. Municipiul Chișinău este de facto, o regiune constituită, care are și anumite structuri instituționale abilitate cu competențe la nivel de municipiu. În mun. Chișinău există deja un organ decizional colectiv – Consiliul Municipal Chișinău, iar atribuțiile și competențele acestuia acoperă toate dimensiunile dezvoltării regionale (economie, infrastructură, servicii, mediu, etc.) care se resfrîng și la nivel municipal. Astfel, crearea a unei noi structuri municipale - CDR Chișinău, va crea unele confuzii și dublări de reprezentativitate, competențe, atribuții și responsabilități (similar situației create în contextul operaționalizării RD UTAG).

În acest sens, CDR Chișinău necesită un alt concept de organizare și funcționare decât cel existent la nivelul celor regiunilor deja funcționale. Conceptualizare necesită și ADR Chișinău care ar putea fi o simbioză de parteneriat public-public (stat-municipal), organizată în baza unei colaborări sistemice dintre autoritățile publice centrale și municipale.

Pentru perioada de implementare a SNDR 2021-2027 **se propune a fi lichidată restanța privind operaționalizarea RD Chișinău**, obiectiv care va fi realizat prin intermediul următoarelor intervenții prioritare:

- a) Conceptualizarea cadrului organizațional și de funcționare a RD Chișinău și a structurilor instituționale regionale.

- b) Elaborarea, discutarea publică, aprobarea și punerea în aplicare a cadrului juridic de operaționalizare a ADR și CRD pentru RD Chișinău.
- c) Operaționalizarea ADR și CRD pentru RD Chișinău.
- d) Realizarea unui program complex de consolidare a capacităților instituționale a noilor structuri regionale.
- e) Elaborarea, aprobarea și finanțarea Planului Operațional de Dezvoltare a RD Chișinău, în calitate de instrument conjugat al autorităților guvernamentale și municipale de promovare a dezvoltării mun. Chișinău în calitate de pol național primar de dezvoltare regională.

Totodată, ajustarea cadrului național de reglementare a operaționalizării RD Chișinău va fi utilizat inclusiv, pentru ajustarea cadrului regional de operare a instituțiilor și organelor de implementare a politicii naționale de dezvoltare regională în UTA Găgăuzia.

În același context, este cazul de menționat că conceptualizarea și implementarea Planului Operațional de Dezvoltare Regională a mun. Chișinău, urmează să se bazeze pe o abordare diferită față de celelalte regiuni de dezvoltare. În acest sens, dezvoltarea mun. Chișinău urmează să fie abordată prin consolidarea competitivității internaționale într-un context mai larg pan-european, focusat pe următoarele direcții prioritare de intervenție:

- a) Sprijinirea unei mai bune conectivități internaționale (rutiere, feroviare și avia) a mun. Chișinău în calitate de nod de legătură între Estul și Vestul Europei, ceea ce va spori atractivitatea investițională generală a Republicii Moldova.
- b) Sprijinirea consolidării atractivității turistice a mun. Chișinău și depășirea handicapului prezent de izolare pronunțată față de fluxurile turistice pan-europene, ceea ce va genera indirect dezvoltarea turismului rural pe întreg teritoriul țării.
- c) Sprijinirea internaționalizării economiei municipale în baza principiilor de specializare inteligentă, care ar facilita re-orientarea economiei municipale de la piața internă (economie bazată de consum) la piața externă (economie bazată pe export servicii și mărfuri), producând un impact pozitiv asupra întregii economii naționale.

Statutul de capitală, amplasarea geografică la granița UE și bilingvismul constituie atuuri importante în poziționarea Chișinăului în calitate de centru regional al zonei de Nord-vest a bazinului Mării Negre. Mun. Chișinău trebuie să devină motorul generării și implementării proiectelor euroregionale în dezvoltarea infrastructurii și afacerilor, comerțului, promovarea turismului și atragerea investițiilor, contribuind la dezvoltarea clusterelor și lanțurilor valorice transfrontaliere. Capitala trebuie să creeze condițiile necesare și să depună eforturi pentru amplasarea pe teritoriul său a reprezentanților internaționale politice, de securitate, comerciale, financiare, academice și educaționale. Capitala trebuie să-și dezvolte o infrastructură competitivă pentru desfășurarea evenimentelor de importanță internațională: conferințe, forumuri, expoziții, competiții sportive, evenimente culturale, etc. Dezvoltarea și modernizarea nodurilor de transport (aeroport, terminalele auto și feroviare) în Chișinău trebuie să fie concepute și realizate într-un parteneriat larg dintre autoritățile municipale și cele centrale, în scopul deservirii intereselor întregii zone și să tindă să polarizeze întreaga regiune.

IV. IMPACT

Implementarea SNDR 2021-2027 urmărește dezvoltarea echilibrată a teritoriului național în vederea sprijinirii atingerii Țintelor specificate în Strategia Națională de Dezvoltare "Moldova 2030" prin creșterea competitivității fiecărei regiuni, ajustarea disparităților și creșterea calității vieții tuturor cetățenilor țării, indiferent de mediul și localitatea de reședință:

Obiective Specifice:	Indicatori de impact
1: Creșterea competitivității și ocupării forței de muncă a regiunilor	Prevede intervenții sistemice, menite să sprijine ținta SND ”Moldova 2030” de creștere a ponderii PIB național produs în afara mun. Chișinău de la 42% până la 55%.
2: Sporirea coeziunii teritoriale și prevenirea excluziunii	Prevede intervenții sistemice, menite să sprijine țintele SND ”Moldova 2030” de creștere a indicatorilor de ocupare și calitate a vieții în fiecare regiune, inclusiv: ✓ Rata de ocupare populației – minim 50% ✓ Dotarea locuințelor cu servicii publice de apeduct din surse sigure de apă – minim 80% ✓ Dotarea locuințelor cu servicii publice de canalizare – minim 50% ✓ Accesul populației la sisteme de colectare a deșeurilor – minim 45%
3: Îmbunătățirea mecanismelor și instrumentelor de coordonare și implementare a politicii naționale de dezvoltare regională	✓ Prevede asigurarea tranziției politicii naționale de dezvoltare regională de la o abordare îngustă și preponderent sectorială la una de ”umbrelă” inter-sectorială. ✓ Prevede intervenții sistemice, impactul final al cărora va consta în creșterea coeficientului de implementare a proiectelor din DUP, în comparație cu ciclul precedent (2016-2020) de la 44% la minimum 75% și creșterea coeficientului de valorificare a resurselor planificate de la cca 50% la minimum 75%.

Ținte specifice și indicatori de rezultat:

Obiectiv Specific 1: Creșterea competitivității și ocupării forței de muncă a regiunilor

Măsuri	Ținte și indicatori de rezultat
1.1: Consolidarea rolului și funcțiilor orașelor în calitate de motoare de creștere a competitivității regiunilor	<u>Programul Național de dezvoltare a orașelor – poli de creștere</u> – aprobat și inițiat, care va ținti sprijinirea orașelor – poli de creștere să depășească principalele deficiențe de dezvoltare în corespundere cu indicatorii minimi înaintați de Legea nr. 764 din 27.12.2001 pentru orașele cu statut de municipiu după următorii indicatori de bază: ✓ Minimum 60% din drumuri locale trebuie să fie cu acoperire rigidă de calitate îmbunătățită (în 2019, indicatorul a constituit în mediu 35%). ✓ Existența serviciului local de transport public cu calitate îmbunătățită (în 2019, transportul public urban era de calitate nesatisfăcătoare în 5 din 6 municipii) ✓ Salariul mediu trebuie să tindă spre depășirea mediei naționale (în anul 2019 media pe 6 municipii a constituit 70-90%). ✓ Existența unei echipări minime cu infrastructură edilitară și socială (funcționarea de complexe sportive multifuncționale și zone de recreere de importanță regională) pentru asigurarea atractivității pentru forța de muncă tânără și calificată. ✓ Minimum 70% acoperire cu servicii centralizare de canalizare (în 2019 media pe orașe- poli de creștere a fost de 57%). ✓ Minimum 80% acoperire cu servicii calitative de iluminare nocturnă (în 2019 media cumulativă pe orașe a fost de 68% în 2019). ✓ Toate orașele – poli de creștere dotate cu Stații de Epurare a Apelor Uzate care ar corespunde cerințelor normative și de eficacitate (în anul

Măsuri	Ținte și indicatori de rezultat
	2019 SEAU nu există deloc sau au funcționat doar parțial în 4 din 6 municipii) <u>Programul Național de accelerare a dezvoltării mun. Bălți</u> în calitate de pol național de dezvoltare aprobat și inițiat, care va ținti reducerea decalajelor față de mun. Chișinău după principalii indicatori de dezvoltare socio-economică: ✓ Salariul mediu (în 2019 – 79% față de mun. Chișinău) ✓ Volumul comerțului raportat la numărul de locuitori (în 2019 – 31% față de mun. Chișinău) ✓ Volumul total al construcțiilor raportat la numărul de locuitori (în 2019 – 27% față de mun. Chișinău) ✓ Cifra de afaceri a agenților economici raportată la numărul de locuitori (în 2019 – 43% față de mun. Chișinău). Țintele exacte vor fi determinate în cadrul procesului de elaborare a Programului Național de accelerare a dezvoltării mun. Bălți, reieșind din măsurile planificate și resursele financiare alocate.
1.2: Îmbunătățirea mediului antreprenorial în regiuni	Țintele exacte vor fi determinate în cadrul procesului de elaborare a Programelor Operaționale Regionale pentru RD Centru, Nord, Sud și UTAG în contextul determinării indicatorilor – țintă de dezvoltare, specifici pentru fiecare regiune, fiind axate pe: ✓ Creșterea PRB/locuitor în regiuni ✓ Creșterea volumului investițiilor private în regiuni (inclusiv străine) ✓ Creșterea numărului de întreprinderi la 1000 locuitori în regiuni ✓ Creșterea ponderii producției industriale livrate la export în regiuni.
1.3 Identificarea și promovarea specializării inteligente în regiuni	Decizia aprobată (inclusiv foia de parcurs de promovare) de CRD la nivelul fiecărei regiuni privind sectoarele și nișele de specializare inteligentă și inițierea intervențiilor aferente.

Obiectiv Specific 2: Sporirea coeziunii teritoriale și prevenirea excluziunii

Obiective Specifice	Ținte și indicatori de rezultat
2.1: Îmbunătățirea infrastructurii tehnico-edilitare de bază	Accelerarea creșterii dotării cu infrastructură de utilități publice de bază, în conformitate cu țintele Strategiei Naționale de Dezvoltare "Moldova 2030": ✓ Dotarea locuințelor cu servicii publice de apeduct din surse sigure de apă ✓ Dotarea locuințelor cu servicii publice de canalizare ✓ Accesul populației la sisteme de colectare a deșeurilor ✓ Gradul de micro-regionalizare a operatorilor de utilități publice din orașele – centre raionale.

Obiective Specifice	Ținte și indicatori de rezultat
2.2: Dezvoltarea infrastructurii de suport pentru afaceri	Dezvoltarea infrastructurii de suport pentru afaceri va fi ajustată la necesitățile fiecărei regiuni de dezvoltare, prin stabilirea Țintelor specifice în Programele Operaționale Regionale vizând: ✓ Creșterea ratei de ocupare și de activitate în regiuni ✓ Creșterea nivelului salariului mediu în regiuni ✓ Gradul de dotare a orașelor – centre raionale cu platforme economice echipate cu toate utilitățile publice, pentru sprijinirea investițiilor și generării de locuri de muncă pentru zonele rurale proxime.
2.3: Sprijinirea procesului de adaptare a regiunilor la schimbările climatice, prevenirea riscurilor și reziliența în fața dezastrelor	Țintele exacte vor fi determinate și sincronizate cadrul procesului de elaborare a Strategiei Naționale de dezvoltare a agriculturii și mediului rural 2021-2030 și documentele de politici publice în domeniul eficienței energetice fiind axate pe: ✓ % de terenuri agricole cu acces la servicii de irigare ✓ % de clădiri publice cu eficiență energetică îmbunătățită

Obiectiv Specific 3: Îmbunătățirea mecanismelor și instrumentelor de coordonare și implementare a politicii naționale de dezvoltare regională

Obiective Specifice	Ținte și indicatori de rezultat
3.1: Eficientizarea operațională a cadrului de implementare	Efectul așteptat de la aprobarea modificărilor în cadrul legal și regulatoriu ce reglementează implementarea politicii de dezvoltare regionale este optimizarea, eficientizarea și creșterea gradului de funcționalitate a structurilor instituționale implicate în acest proces. Indicatorii de măsurare a acestui efect așteptat sunt: ✓ Cadrul legal și regulatoriu ajustat și aprobat care asigură mecanisme clare de colaborare inter-instituțională și eficiența la nivelul CNCDR, o structură optimă a CRD și bună funcționare a ADR. ✓ CNCDR este reorganizat și consolidat instituțional ✓ MADRM este reorganizat și sunt consolidate competențele de elaborare și coordonare a implementării politicii de dezvoltare regională. ✓ CRD sunt restructurate și reorganizate instituțional ceea ce le asigură optimizare și eficiență în modul de funcționare. ✓ ADR sunt restructurate și asigură un proces eficient și efectiv de implementare a documentelor de politici naționale și regionale la nivel regional. Rezultatele așteptate ca urmare a optimizării proceselor și a cadrului de implementare vor fi sesizate prin: ✓ Indicatori de performanță setați pentru activitatea ADR. ✓ Protocoale interinstituționale aprobate și aplicate pentru implementarea și monitorizarea proiectelor de dezvoltare regională.
3.2 Consolidarea mecanismului de finanțare al proiectelor de dezvoltare regională	Intervențiile ce vizează dezvoltarea mecanismului de finanțare al proiectelor de dezvoltare regionale vor genera rezultate la nivel de: ✓ % de cofinanțare a proiectelor de dezvoltare regională. ✓ % entităților de drept privat în rândul aplicanților și a partenerilor în implementarea proiectelor de dezvoltare regională
3.3: Operaționalizarea Regiunii de Dezvoltare Chișinău	Rezultatul final al acțiunilor planificate pe acest obiectiv vizează existența la nivelul RD Chișinău a unor structuri și instituții funcționale și viabile. Indicatorii prin care se va atesta atingerea obiectivului sunt: ✓ Conceptul cadrului organizațional și de funcționare a RD Chișinău și a structurilor instituționale regionale, elaborat, consultat public, aprobat și pus în aplicare.

Obiective Specifice	Ținte și indicatori de rezultat
	✓ Cadrul național de reglementare a operaționalizării RD Chișinău și RD UTA Găgăuzia ajustat cadrului regional de operare a instituțiilor și organelor de implementare a politicii naționale de dezvoltare regională. ✓ CRD Chișinău și ADR Chișinău create conform rigorilor cadrului legal. ✓ Programul de consolidare a capacităților instituționale ale CRD Chișinău și ADR Chișinău realizat astfel încât aceste structuri sunt operaționale. ✓ Documentele strategice regionale (POR) elaborate, consultate public și puse în aplicare ✓ Volumul finanțărilor atrase în implementarea de proiecte de dezvoltare regională în RD Chișinău. ✓ Programul Operațional Regional pentru RD Chișinău aprobat și inițiat spre implementare, care va ținti îmbunătățirea conectivității internaționale și externalizării economiei municipale. Țintele exacte vor fi determinate în cadrul procesului de elaborare a Programului Național de accelerare a dezvoltării mun. Bălți, reieșind din măsurile planificate și resursele financiare alocate.

În vederea atingerii indicatorilor de impact, obiectivele SNDR urmează a fi transpuse în Programele Operaționale Regionale, aliniind valorile țintă în dependență de necesitățile de dezvoltare a fiecărei regiuni. Totodată, măsurile de intervenție vizează atât Programele finanțate din FNDR precum și din alte fonduri naționale.

Obiective Specifice	1: Creșterea competitivității și ocupării forței de muncă a regiunilor	2: Sporirea coeziunii teritoriale și prevenirea marginalizării zonelor defavorizate	3: Îmbunătățirea mecanismelor și instrumentelor de coordonare și implementare a politicii naționale de dezvoltare regională
Programe finanțate din FNDR	Programe Operaționale Regionale (pentru RD Nord, Centru, Sud, UTAG și Mun. Chișinău)		Mijloacele FNDR destinate operaționalizării politicii de dezvoltare regională
Programe finanțate din alte surse decât FNDR	✓ Programul Național de dezvoltare a orașelor – poli de creștere ✓ Programele de suport pentru IMM implementate de ODIMM	✓ Programul – pilot de creare a platformelor industriale multifuncționale ✓ Programul național de subvenții în avans pentru dezvoltare rurală (FNDARM) ✓ Programul național de subvenții în avans pentru startup-uri (FNDARM) ✓ Programul (Proiectul) BERD/BEI ”Deșeuri solide în Republica Moldova”	
Programe de asistență tehnică	Programul de revitalizare urbană (Polish Aid)		Proiectul GIZ ”Modernizarea serviciilor publice locale în Moldova”

V. MONITORIZARE ȘI EVALUARE

Procedurile și rigorile pentru organizarea proceselor de monitorizare și evaluare la nivel de SNDR sunt specificate în Instrucțiunea pentru monitorizarea și evaluarea politicii de dezvoltare regională, aprobată prin ordinul MADRM nr. 164 din 27.06.2019. Totodată, având în vedere abordarea intersectorială a SNDR 2021-2027, pe lângă indicatorii statistici furnizați de Biroul Național de Statistică, se impune colectarea indicatorilor administrativi de la alte Ministere, agenții și unități de implementare, precum și de la proiectele de asistență tehnică implementate de partenerii de dezvoltare.

La **nivel național**, procesele de monitorizare și evaluare ale SNDR vor fi coordonate de MADRM în corespundere cu cadrul legal și de reglementare în vigoare. În acest sens, MADRM – în calitate de autoritate centrală de implementare a politicii de dezvoltare regională, sistematic va colecta indicatorii de rezultate și impact, prezentând datele semestrial către CNCDR precum și anual către Cancelaria de Stat.

La **nivel regional**, procesele de monitorizare și evaluare vor fi realizate de ADR – instituțiile abilitate cu implementarea politicii de dezvoltare regională, care conform prevederilor legale sunt responsabile de monitorizarea implementării Programelor Operaționale Regionale și proiectelor aferente. În același timp, CRD vor fi implicate în monitorizarea alocărilor financiare pe proiectele din POR și valorificarea graduală a mijloacelor financiare.

ADR vor asigura colectarea sistematică de indicatori atât de la beneficiarii proiectelor cât și de la alte agenții, unități de implementare și proiecte de asistență tehnică ce implementează proiecte în domeniile de intervenție aferente politicii de dezvoltare regională. Procedurile de monitorizare și evaluare la nivel regional sunt specificate în cadrul Instrucțiunilor pentru monitorizarea și evaluarea proiectelor de dezvoltare regională.

Cadrul de indicatori ai SNDR abordează rezultatele de impact aferente obiectivelor generale și rezultatelor la nivel obiective specifice, asigurând o integrare și sistematizare standardizată a logicii intervențiilor. Indicatorii de impact vor fi centralizați cu o periodicitate anuală, în vederea documentării rezultatelor atinse în cadrul intervențiilor implementate, fiind raportați către CNCDR și Cancelaria de Stat.

Una dintre principalele provocări în procesul de monitorizare și evaluare ține de disponibilitatea datelor în profil regional, cauzată de progresul încă lent în avansarea statisticii regionale. Deși Biroul Național de Statistică are formulată o metodologie separată pentru colectarea și calcularea unui set cheie de indicatori aferenți politicii de dezvoltare regională, acest exercițiu a fost desfășurat doar parțial. În special, calcularea Prodului Intern Brut în profil regional a fost efectuată doar pentru anii 2013-2017. În perioadele anterioare de programare au fost aplicate multiple abordări menite să ofere o bază pentru estimarea impactului intervențiilor politicii de dezvoltare regională. Totuși, aceste abordări nu au avut o continuitate din lipsa unor protocoale inter-instituționale specifice sau a unor practici instituționalizate.

Totodată, în contextul extinderii parteneriatelor și partajarea de responsabilități în implementarea proiectelor de dezvoltare regională, cadrul de entități responsabile urmează a fi extins semnificativ, impunând asigurarea premisele necesare pentru desfășurarea proceselor de monitorizare și evaluare în baza unor entități funcțional-independente de instituțiile implementatoare.

Luând în considerare setul de indicatori determinați, prezentul Program va fi supus unei **evaluări complexe a impactului** (evaluare intermediară și ex post), în corespundere cu procedurile recomandate de Cancelaria de Stat. În caz de necesitate vor fi efectuate studii și evaluări specifice sectoriale. Rezultatele finale și recomandările evaluărilor vor fi incluse într-un raport de evaluare care se va prezenta Consiliului Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale și Cancelariei de Stat.

Totodată, având în vedere deficitul de date statistice în profil regional, precum și pentru cumularea rezultatelor atinse în cadrul proiectelor, la nivelul regiunilor vor fi desfășurate evaluări sumative ale proiectelor implementate.

În desfășurarea proceselor de evaluare la nivel regional, pentru proiectele finanțate din mijloacele FNDR vor fi aplicate rigorile Instrucțiunilor pentru monitorizarea proiectelor de dezvoltare regională.

VI. RISCURI DE IMPLEMENTARE

În procesele de programare a intervențiilor din cadrul SNDR 2021-2027 vor fi considerate următoarele tipuri de riscuri:

Categorii de Riscuri	Tipurile de riscuri	Impact	Probabilitate
Riscuri Tehnologice	Actualitatea documentație tehnice pentru proiectele de infrastructură.	Mediu	Medie
	Lipsa managementului inovării și capacitatea redusă a infrastructurii de suport (platforme industrializare)	Mediu	Sporită
Riscuri Organizaționale	Rigiditatea ministerelor de resort în alinierea intervențiilor la politica de dezvoltare regională	Sporit	Sporită
	Lipsa unei abordări integrate și limitarea abordării politicii de dezvoltare regională la intervenții sectoriale.	Sporit	Sporită
	Fluctuația cadrelor calificate/ lipsa memorie instituționale.	Sporit	Sporită
Riscuri De Management/ Operaționale	Disponibilitatea și capacitatea de mobilizare a resurselor pentru cofinanțarea proiectelor de dezvoltare regională.	Mediu	Medie
	Întârzierea implementării reformelor (Administrativ Teritorială, de Descentralizare)	Mediu	Sporită
	Lipsa unor mecanisme și protocoale funcționale pentru managementul interinstituțional.	Sporit	Sporită
Riscuri Externe	Mediu politic volatil	Mediu	Medie
	Impactul pandemiei COVID-19 asupra dezvoltării economice/Lipsa rezilienței economice.	Sporit	Sporită
	Procese migraționale.	Mediu	Medie
	Schimbările climaterice și dezastre naturale.	Scăzut	Scăzută

Pentru riscurile emergente (cu impact și probabilitate sporită) MADRM va formula un set de intervenții cheie în cadrul Programelor în vederea diminuării impactului acestora.

VII. AUTORITĂȚI RESPONSABILE

Cadrul instituțional de implementare a SNDR 2021-2027, va păstra, în principiu, configurația actuală stabilită de cadrul legislativ și normativ existent și va fi constituit din instituții centrale și regionale. Totodată, odată cu aprobarea modificărilor în cadrul legal, prevăzute de Noua paradigmă a dezvoltării regionale și proiectul de Lege cu privire la modificarea Legii privind dezvoltarea regională, în numărul și modul de organizare și funcționare a instituțiilor responsabile de domeniu vor interveni modificări, reorganizări și restructurări. În noul proiect de lege au fost incluse inclusiv ajustări la nivel de structură și componență și operare a CNCDR dar și o revizuire de atribuții a CRD-urilor și ADR-urilor pentru clarificarea responsabilităților și competențelor.

Astfel, la nivel central, **Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale** va continua să fie organul principal responsabil de conceptualizarea, aprobarea documentelor de politici, coordonarea implementării politicii de dezvoltare regională și a prezentei Strategii și monitorizarea modului de implementare. În acest sens, CNCDR va asigura aprobarea, promovarea și coordonarea instrumentelor de implementare a politicii de dezvoltare regională, coordonarea mecanismelor financiare de dezvoltare regională, de asemenea va supraveghea și va controla modul de utilizare a mijloacelor FNDR. Totodată, componența CNCDR urmează a fi revizuită, prin excluderea parității, fapt ce conduce la îngreunarea mecanismului de funcționare, urmare a reformei administrativ centrale.

O altă modificare importantă este creșterea rolului CNCDR în asigurarea unui proces integrat și intersectorial de implementare a politicii de dezvoltare regională. În acest sens, prin modificare a prevederilor legale CNCDR va fi abilitat cu corelarea și sinergizarea intervențiilor teritoriale, priorităților sectoriale stabilite în documentele strategice naționale dar și politicile elaborate de către organele centrale de specialitate ale administrației publice, precum și cele ce reiese din angajamentele internaționale asumate. Noul rol al CNCDR va fi în primul de a schimba abordarea preponderent sectorială a dezvoltării regionale la una de "umbrelă" inter-sectorială. CNCDR va trebui să asigure o abordare unică și integrată de coordonare inter-ministerială a tuturor intervențiilor guvernamentale direcționate pentru sprijinirea regiunilor și localităților țării.

În acest sens, pe lângă atribuțiile stabilite de lege, CNCDR va fi abilitat cu următoarele atribuții:

- a) Corelarea priorităților strategice ce derivă din documentele de politici sectoriale cu acțiunile întreprinse în regiunile de dezvoltare de către instituțiile responsabile de domeniul dezvoltării regionale pentru realizarea acestor priorități;
- b) Asigurarea soluționării disputelor aferente procesului de implementare a politicii de dezvoltare regională și atingerea unui consens cu privire la subiectele abordate în relația de intercorelare a politicilor de dezvoltare sectoriale implementate la nivel regional;
- c) Asigurarea corelării politicii de dezvoltare regională cu angajamentele internaționale asumate de către Guvern, în special cu agenda de integrare europeană;
- d) Asigurarea sinergiei efortului financiar al diferitor fonduri naționale administrate de structuri ministeriale pentru realizarea unor proiecte integrate de dezvoltare regională;

Tot la nivel central, Autoritatea națională de implementare a politicii de dezvoltare regională va continua să fie **Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului**. Procesul de reformă instituțională, reorganizare și concentrare a câtorva ministere într-un singur minister (MADRM) a afectat capacitatea operațională și funcțională a autorității naționale responsabile de implementarea politicii de dezvoltare regională. Simpla diminuare cu circa 50% din numărul angajaților ministerului

în domeniul dezvoltării regionale, inclusiv lichidarea subdiviziunii responsabile de monitorizarea și evaluarea politicilor și proiectelor de dezvoltare regională au diminuat incontestabil influența autorității naționale de coordonare a procesului de implementare a politicii statului în acest domeniu. În acest fel, ministerul necesită o reorganizare și consolidare instituțională.

Totodată, în temeiul creșterii responsabilității ministerului pentru coordonarea politicii de dezvoltare la nivel intersectorial, atribuțiile și competențele acestuia urmează a fi revăzute și ajustate corespunzător. Prevederile Hotărârii Guvernului nr. 695/2017 cu privire la organizarea și funcționarea MADRM urmează a fi modificate, iar rolul ministerului în calitate de autoritate centrală cu atribuții de integrare și coordonare inter-ministerială a intervențiilor politice sectoriale de susținere a dezvoltării regiunilor și localităților urmează a fi reglementat respectiv.

Altfel, pe lângă atribuțiile curente determinate de Legea dezvoltării regionale și cadrul normativ aferent, MADRM urmează:

- a) Să îndeplinească rolul de principala instituție responsabilă de realizarea procesului de dezvoltare regională la nivel național.
- b) Să determine prioritățile naționale de dezvoltare regională, inclusiv procesul de planificare anuală, monitorizare și evaluare a implementării prezentei Strategii.
- c) Să asigure evidența intervențiilor guvernamentale sectoriale de susținere a dezvoltării regiunilor (în domeniile infrastructurii, mediului, dezvoltării antrenoriatului, promovării investiționale și coeziunii sociale).
- d) Să integreze aceste intervenții într-un cadru politic unic și integrat și sincronizat, să le promoveze și să asiste în coordonarea implementării lor cu suportul și prin intermediul CNCDR.

La nivel regional, cadrul instituțional existent pentru implementarea politicii de dezvoltare regională va fi completat de ADR și CRD Chișinău.

În ceea ce privește **CRD**, se evidențiază disfuncționalități sesizabile de funcționalitate, cauzate în special de componența supra-aglomerată. Crearea pe baza principiului de paritate a avut ca și țintă asigurarea faptului că procesul de planificare, de coordonare a implementării politicii, de stabilire a priorităților, proiectelor de dezvoltare, etc. la nivel regional să fie bazat pe principiile de participare largă a tuturor actorilor, transparență, abordare multidimensională pe orizontală și verticală. Perioada de 8-10 ani se atestă că acest mecanism necesită a fi modificat. CRD-le necesită o reorganizare și consolidare instituțională. În acest sens, un prim pas ar fi reducerea numărului de membri în CRD (până la 27-31 membri) și alegerea componenței într-un proces de vot indirect organizat din membrii delegați din partea autorităților de nivel II, de nivel I, din partea sectorului privat și al societății civile.

Vor interveni modificări și la nivelul atribuțiilor CRD. În acest sens, prin modificări operate în Regulamentul cadru al CRD se va crește rolul CRD în procesul de coordonare și planificare, în calitate de principală instituție decizională la nivel regional. CRD va avea un rol decizional la nivel de lista de proiecte, nu la nivel de proiecte individuale, iar interesul regiunii va fi susținut în ședințele CNCDR de președintele CRD. Va fi reglementat mai clar rolul CRD și modul de interacționare cu autoritățile publice locale și partenerii de dezvoltare la nivel regional. Pe de altă parte se vor exclude din responsabilitățile CRD atribuția de evaluare a impactului implementării proiectelor și programelor regionale, având în vedere că CRD nu dispune de instrumentele și mecanismele necesare pentru evaluare.

Va fi consolidată și capacitatea ADR-urilor de a se impune la nivel regional ca instituții de suport a dezvoltării. În acest context, considerăm oportună creșterea rolului ADR și posibilitățile acestora de a fi mult mai implicate în procesul de atragere a resurselor financiare externe pentru proiectele de dezvoltare regională. Cu titlu de exemplu, ADR-urile vor fi abilitate de a încheia protocoale de colaborare cu diverse instituții centrale cu sau fără structuri în teritoriu dar care realizează proiecte în regiunea de dezvoltare. În același context, va fi ajustat și rolul ADR în implementarea proiectelor de dezvoltare regională. Treptat implicațiile ADR vor fi direcționate mai mult spre zona de monitorizare și evaluare a procesului de implementare a acestor proiecte. ADR vor transfera gradual atribuțiile de realizare a proiectelor către administrațiile publice locale și alți actori locali.

Parte integrantă a cadrului instituțional al dezvoltării regionale pentru perioada 2021-2027 sunt și urmează să aibă un rol mai pronunțat administrațiile publice locale de ambele niveluri, care sunt antrenate și coordonează procesul implementare a proiectelor de dezvoltare la nivel local. În această etapă programatică APL de nivel II și I urmează să fie mai mult implicate în elaborarea, promovarea, crearea de parteneriate cu instituții publice și private, precum și în implementarea proiectelor de dezvoltare regională.

VIII. PROCEDURI DE RAPORTARE

Procedurile de raportare aferente implementării SNDR 2021-2027 vor fi structurate în două nivele:

- **La nivel regional**, Agențiile de Dezvoltare Regională, în baza datelor colectate în procesele de monitorizare, vor prezenta semestrial și anual Rapoarte privind implementarea Programelor Operaționale Regionale către CRD și MADRM, indicând progresul în implementarea proiectelor, valorificarea mijloacelor financiare și paritatea cofinanțării. În același timp, în cadrul rapoartelor elaborate de către ADR, vor fi incluse toate proiectele implementate la nivel de regiuni în domeniile de intervenție aferente politicii de dezvoltare regionale. Cartografierea inițiativelor implementate la nivel de regiuni va furniza o bază factuală pentru sinergizarea finanțărilor, dar și va facilita evaluarea progresului general la nivelul regiunilor. Toate rapoartele privind implementarea Programelor Operaționale Regionale vor fi plasate pe pagina oficială a ADR.
- **La nivel național**, MADRM va elabora și prezenta CNCDR rapoarte semestriale și anuale de progres în implementarea SNDR. Rapoartele au ca scop sumarizarea rezultatelor atinse în implementarea Strategiei precum și facilitarea proceselor decizionale legate de alocarea finanțării precum și aplicarea unor măsuri în caz de necesitate. În cadrul rapoartelor vor fi centralizate datele pe toate regiunile de dezvoltare furnizate de către ADR-uri cu o periodicitate trimestrială și vor reflecta progresele atinse aferente indicatorilor de impact și rezultat, gradul de valorificare a finanțării și cofinanțarea mobilizată. Rapoartele elaborate de MADRM vor fi plasate pe pagina oficială a Ministerului.

Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului va fi responsabil de organizarea întregului proces aferent procedurilor de raportare la nivel național și regional, inclusiv responsabil de pregătirea și prezentarea rapoartelor anuale în adresa Cancelariei de Stat (cel târziu până la data de 20 a lunii imediat următoare perioadei de raportare).